

مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان ایلام

عنوان: مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان ایلام

ناظران علمی: مجید فولادیان، دکتر محسن ناصری، دکتر مجتبی قاسمی

تدوین گر و نویسنده: متین رمضان خواه، دکتر مجید رضانی، روح الله قاسمی

تاریخ انتشار: زمستان ۱۳۹۵

کلیه حقوق این اثر متعلق به مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست‌جمهوری است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
د	جدول چکیده مسائل و چالش‌های توسعه استان ایلام به تفکیک حوزه .....
۱	۱- مقدمه .....
۱	۲- معرفی استان .....
۲	۳- مسایل راهبردی استان .....
۲	۳-۱- حوزه سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری .....
۱۳	۳-۲- حوزه سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی .....
۱۸	۳-۳- حوزه سیاست اجتماعی و فرهنگی .....
۳۰	۴- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری .....

جدول چکیده مسائل و چالش‌های توسعه استان ایلام به تفکیک حوزه

حوزه موضوعی	مسائل و چالش‌ها	راهکارهای مؤثر
سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری	چالش‌ها و مشکلات راه‌اندازی منطقه ویژه	<ul style="list-style-type: none"> - انجام مطالعات وسیع و دقیق در زمینه تأمین آب کافی برای کشت آبی به منظور افزایش بازدهی محصولات تولیدی کشاورزی - همزمان نمودن مطالعات توسعه صنایع جانبی با حمایت‌های خرید محصولات بخش کشاورزی و بسترسازی مناسب جهت فعالیت صنایع بالادستی و پایین دستی بخش کشاورزی - تشویق زمینداران خرد به یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی جهت افزایش بهره‌وری، تغییر سازمان تولید و بهره‌برداری با تأسیس شرکت‌های کشت و صنعت و یکپارچه‌کردن اراضی و همچنین توسعه شرکت‌های مکانیزاسیون در راستای کاهش هزینه‌های تولید - سیاست‌گذاری و مدیریت کارآمد منابع کشاورزی همچون نیروی انسانی، خاک، آب و همچنین مکانیزاسیون گسترده کشاورزی
	مشکلات تعاونی‌های مرزنشینی	<ul style="list-style-type: none"> - تجدیدنظر در قوانین مربوط به آیین‌نامه اجرایی مبادلات مرزی سال ۱۳۹۵ - عملیاتی‌شدن واقعی قانون مبادلات مرزی مبنی بر اختصاص ۳٪ از درآمد کل تجارت خارجی کشور از سوی دولت در مناطق مرزی به اولویت محرومیت - تخصیص اعتبارات لازم برای تعاونی‌های مرزنشینی برای استفاده از سقف مجاز واردات کالا - کانالیزه کردن درآمدهای حاصل از بازارچه به سمت تشکیل واحدهای تولیدی در مناطق مرزنشین
	عدم استفاده از پتانسیل اربعین در گردشگری مذهبی	<ul style="list-style-type: none"> - سرمایه‌گذاری و توسعه زیرساخت‌های توسعه گردشگری، استفاده از پتانسیل، منابع و دستگاه‌های ملی جهت برطرف کردن مشکلات زیارت عتبات - تشویق مردم منطقه به مشارکت در توسعه زیرساخت‌ها، تجهیزات و تسهیلات توریستی و ایجاد اشتغال دائم در منطقه - تبلیغات و اطلاع‌رسانی از طریق تلویزیون، اینترنت، کتاب، بروشور و روزنامه، و برگزاری کمپین‌های فرهنگی و هنری - زمینه‌سازی و بهره‌برداری از حمایت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی
	آلودگی هوا ناشی از پدیده گردوغبار	<ul style="list-style-type: none"> - احیای تالاب‌ها - مذاکره با کشورهای همسایه برای کنترل گردوغبار
سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی	تخریب جنگل	<ul style="list-style-type: none"> - پایش و مطالعه اثر تغییر اقلیم و پیاده‌سازی برنامه‌های سازگاری - اجرای طرح جامع عملیات آبخیزداری - تقویت برنامه‌های کاشت نهال و جنگلداری
	سیلاب و فرسایش خاک	<ul style="list-style-type: none"> - اجرای طرح جامع آبخیزداری در حوضه‌های آبخیز - اجرای طرح‌های آبخوان‌داری
	مدیریت نامطلوب	<ul style="list-style-type: none"> - اجرای طرح‌های تفکیک از مبدأ زباله‌های خانگی

حوزه موضوعی	مسائل و چالش‌ها	راهکارهای مؤثر
	<p>پسماندهای خانگی</p>	<p>- بازنگری و مکانیابی علمی محل‌های دفن زباله - تأسیس کارخانه‌های کمپوست و بازیافت نخاله ساختمانی</p>
	<p>معضلات کمی و کیفی منابع آب</p>	<p>- مکانیزاسیون آبیاری در کشاورزی - تقویت سفره‌های آب زیرزمینی با استفاده از عملیات آبخیزداری و آبخوان‌داری</p>
	<p>وسعت کم سطح زیرکشت و عملکرد پایین تولیدات کشاورزی</p>	<p>- استفاده بهینه از آب رودخانه‌های استان به منظور بالابردن میزان اراضی آبی استان - تغییر الگوی کشت و علمی و مدرن کردن تولید محصولات کشاورزی - تزریق سرمایه به بخش کشاورزی - مکانیزاسیون کشاورزی</p>
	<p>تقابل قانون و فرهنگ سنتی-طایفه‌ای</p>	<p>-استانداری و شهرداری‌های استان، در محلات و فضاهای شهری با ایجاد فضاهای ممکن مانند ساخت پارک، ورزشگاه، مراکز فرهنگی و هنری و ... پیوند محلات و قومیت را به سمت پیوندهای فرهنگی، ورزشی و ... سوق دهند. -با استفاده از عناصر موجود و فعال در آن جامعه مانند ریش سفیدان محلی، تشکیل شوراهای محلی و قومی، حضور بزرگان و افراد صاحب نفوذ در شوراهای شهر، محله و شوراهای حل اختلاف، به رفع و رجوع مشکلات و مسائل از طریق مسالمت آمیز همت گماشت. - مسئله ایرانی بودن به عنوان محور تعریف و تاکید در دستور کار مسئولین، نهادها و سازمان‌های مختلف قرار گیرد. -ایجاد کانون‌های فرهنگی و اجتماعی که حافظ سنت‌ها، قواعد و اصول زیست اجتماعی لرستان سنتی است، به سنت لرستانی بودن در قالب امر مدرن (نهادمند شدن) -با رویکرد شهروندسازی کنشگران اجتماعی و شهری کردن نهادهای متعدد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، امکان بروز امر مدرن را فراهم آورد. -اجرای ممنوعیت‌های سازمانی در جهت جلوگیری از تشکیل نهادها بر اساس قومیت، یکی دیگر از راهکارهای پیشنهادی است؛ چنان که برای مثال مسئولین استان موظف باشند تا معاونین و اعضای شورای مشورتی خود را از دیگر اقوام غیرهمسان خود برگزینند. -طبقه‌بندی محلات شهرستان‌های استان بر اساس الگویی باشد تا امکان پیوند فیزیکی و فضایی را بین اقوام همسان ندهد؛ چرا که در نتیجه موجب تقویت پیوند اجتماعی خواهد شد.</p>
	<p>نزاع‌های فردی و دسته جمعی</p>	<p>- افزایش تلاش در جهت ازبین‌بردن مناطق حاشیه‌ای بدلیل بافت مهاجرپذیری این مناطق - آموزش مستمر و هدفمند در مدارس استان با هدف آشناسازی دانش‌آموزان با سلاح‌های گرم و سرد و ارائه توضیحات راهگشا به آنها در این زمینه - تشکیل و تأسیس گروه‌هایی در روستاها و محلات به سرپرستی و نظارت ریش‌سفیدان و کدخدایان محل برای مداخله به‌موقع و سازنده در اختلافات محلی و گسترش فرهنگ میانجیگری در حل‌وفصل اختلافات، و اطلاع‌دادن به مراکز پلیس در صورت وجود بیم درگیری و نزاع - آموزش افراد جامعه نسبت به حل‌وفصل مسئله نزاع و نحوه آرام کردن افراد جهت کاهش پیامدهای آن همانند انتقام‌جویی، نزاع‌های دنباله‌دار، تخریب اموال طرفین نزاع و... - هماهنگی بین دستگاه‌های قضایی، انتظامی و امنیتی درباره شیوه رویارویی با نزاع‌ها و مسببین آنها به منظور کاهش نزاع‌های جمعی</p>

راهکارهای مؤثر	مسایل و چالش‌ها	حوزه موضوعی
<p>- گردآوری اطلاعات جامع درباره نزاع جمعی توسط دستگاه‌های ذیربط، به منظور انجام مطالعات کاربردی و بنیادی در این زمینه</p>		
<p>- رصد مستمر وضعیت تحصیلکردگان بیکار - تلاش در جهت تغییر فرهنگ کار در بین مردم استان از طریق حمایت از کارگاه‌های کوچک و بزرگ صنعتی و فنی و حرفه‌ای، تقویت اعتمادبه‌نفس در سطوح مختلف جامعه، و کاهش وابستگی مردم به زمین‌های کشاورزی</p>	<p>بیکاری تحصیلکردگان</p>	
<p>-تاکید بر تغییر الگوی ازدواج اجباری از طریق آگاهی‌بخشی به خانواده‌ها در انجمن‌های محلی -تغییر رویکرد نسبت به نقش مشاوره در فضای عمومی از طریق تبلیغات رسانه‌ای و حضور در مراکز عمومی قابل دسترس مردم -شکستن تابوهای سنتی که بر منفور بودن امر طلاق و طرد شدن فرد مطلقه (بویژه زنان) در جامعه تاکید دارد -تشویق و ترغیب خانواده‌ها جهت حمایت از فرزندان دختر و پسر برای ادامه تحصیل -آموزش خانواده‌ها بویژه در محلات و گروه‌های کم برخوردار از سرمایه فرهنگی و اجتماعی در خصوص فراهم آوردن زمینه‌های ازدواج موفق برای فرزندان -از سویی باتوجه به وضعیت فرهنگی خاص استان که تابع الگوهای قبیله‌ای و عشیره‌ای است، آموزش پسران و دختران در دوره‌های سنین کودکی نسبت به برابری و برابرنگاری زن و مرد در تعیین حق زندگی، الگو و سبک زندگی</p>	<p>طلاق از ازدواج</p>	
<p>- آگاهی‌بخشی به دختران و پسران جوان برای حل مسایل - بازکردن متناسب فضای اجتماعی استان برای رشد و عرضه‌شدن جوانان در محیط‌های اجتماعی و کم‌کردن بار تقدیرگرایی بجای روح اجبارگرایی -شناسایی گروه‌های در معرض آسیب و ارائه خدمات مشاوره و روانپزشکی -اجرای برنامه‌هایی نظیر تقویت نهادهای مدنی فعال در جامعه -رفع مسایل اقتصادی و کاهش احساس محرومیت نسبی</p>	<p>خودکشی</p>	
<p>-اتکا به نیروی اثرگذار نهادهایی همچون انجمن‌های صنفی و مردمی و تبدیل آن به قطب حل مسایل خاص همچون بیکاری و طلاق -برگزاری دوره‌های هم‌اندیشی جوانان -تقویت نیروهای مردمی و انجمن‌های محلی، صنفی و اجتماعی و فرهنگی از طریق ایجاد ضمانت‌های اجرایی-حمایتی مالی و قانونی -ارائه برنامه نهادهای دولتی بویژه سیاست‌ها، برنامه و عملکردهای اقتصادی از طریق رسانه‌های استانی</p>	<p>چالش‌های نگرشی و ارزشی</p>	

۱- مقدمه

از لحاظ ساختاری، نوشتار حاضر در سه حوزه سیاستی تنظیم شده است که توصیف‌ها و تبیین‌هایی که از هر حوزه می‌شود، از نظر تحلیلی به حوزه‌های دیگر نیز کمک می‌کند:

۱- حوزه سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری

۲- حوزه سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی

۳- حوزه سیاست اجتماعی و فرهنگی

در انتهای گزارش نیز، به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مسایل استان در سه حوزه نامبرده پرداخته می‌شود. اما قبل از ورود به بحث و بررسی مسایل استان در حوزه‌های نامبرده، باید به دو نکته توجه داشت. اول اینکه، تمرکز گزارش در هر قسمت بر یک حوزه خاص و تفکیک مسائل آن از دو حوزه دیگر، فقط از زاویه تحلیلی و به قصد بررسی دقیق‌تر مسئله از آن منظر بوده و در واقعیت امر و دنیای واقعی این مسائل بطور یکجا و درهم‌تنیده وجود دارند و امکان تفکیک ماهوی آنها وجود ندارد. دوم اینکه، همانگونه که در واقعیت این حوزه‌ها درهم‌تنیده هستند، در امر سیاست‌گذاری و اجرا نیز باید این حوزه‌ها را با یکدیگر در نظر گرفت. بنابراین، هیچیک از حوزه‌ها بر دیگری هم از منظر تحلیلی و هم از منظر اجرایی ارجحیت ندارد. برای مثال، حل یک‌جانبه مسائل اقتصادی نمی‌تواند در اولویت باشد و حتی محال است، مادامیکه مسائل با یکدیگر در نظر گرفته نشوند و آثار دیگر حوزه‌ها نیز بررسی نشود؛ چه بسا در این صورت، راهکارها، نه‌تنها اثربخش نبوده، که حتی می‌تواند آثار منفی و معکوس داشته باشد.

۲- معرفی استان

ایلام یکی از استان‌های مرزی ایران است که با مساحت ۲۰۱۳۳ کیلومتر مربع (۴,۱٪ از مساحت کل کشور) در جنوب غربی کشور واقع شده و از شمال به استان کرمانشاه، از شرق به استان لرستان، از جنوب به خوزستان و از غرب به کشور عراق (با ۴۲۵ کیلومتر مرز مشترک) محدود است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱). ایلام بطور کلی در منطقه‌ای کوهستانی واقع شده و بیش از ۷۰٪ مساحت آن را کوهستان تشکیل می‌دهد؛ البته در مناطق جنوبی و نزدیک به مرز عراق، از ارتفاعات کاسته شده و دشت‌های وسیع جای کوهستان را می‌گیرد.

ایلام با ۵۵۷,۵۹۹ نفر جمعیت، کم‌جمعیت‌ترین استان کشور است. نرخ رشد جمعیت در این استان در سال‌های اخیر همواره پایین‌تر از میانگین کشوری بوده و به همین دلیل نیز سهم جمعیتی استان و تراکم جمعیت در آن سال به سال کاهش یافته است. طبق نتایج سرشماری‌ها، نرخ رشد سالانه جمعیت استان ایلام بین سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ معادل ۰,۴۳٪ و در کشور نرخ رشد سالانه در همین دوره برابر با ۱,۳۲٪ بوده است، همچنین نرخ رشد سالانه استان بین سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۵ معادل ۰,۸٪ بوده و نرخ کشوری برابر با ۱,۲۴٪ بوده که مشاهده می‌شود در هر دو دوره کمتر از میانگین کشوری است. سهم استان از جمعیت کشور که در سال ۱۳۸۵ حدود ۰,۸٪ بود، در سال ۱۳۹۵ به ۰,۷۴٪ کاهش یافت. همچنین تراکم جمعیت در استان ۲۸ نفر در هر کیلومتر مربع یعنی حدود ۴۰٪ پایین‌تر از میانگین کشوری است.

همه روندها و شواهد موجود، نشان‌دهنده آن است که در آینده نیز ایلام همچنان کم‌جمعیت‌ترین استان کشور باقی خواهد ماند.

همچنین، براساس آخرین تقسیمات کشوری در سرشماری ۱۳۹۰، استان ایلام دارای ۸ شهرستان، ۲۰ بخش، ۲۲ شهر و ۴۰ دهستان است. در سال ۱۳۹۰، تراکم جمعیت استان به ۲۸ نفر در هر کیلومتر مربع می‌رسد که شهرستان‌های دهلران و ایوان به ترتیب بیشترین و کمترین مساحت را در استان دارا هستند.

۳- مسایل راهبردی استان

۳-۱- حوزه سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری

از لحاظ اقتصادی، استان ایلام در زمره استان‌های توسعه‌نیافته و محروم کشور قرار می‌گیرد. تولید ناخالص داخلی استان با احتساب نفت در سال ۱۳۹۳ اندکی بیش از ۸۷ هزار میلیارد ریال بوده که سهم آن از تولید ناخالص داخلی کل کشور ۰٫۷۶٪ می‌شود. همچنین، بدون احتساب نفت، تولید ناخالص داخلی استان به حدود ۵۳ هزار میلیارد ریال و سهم آن از تولید ناخالص داخلی کشور به ۰٫۵۲٪ کاهش می‌یابد که در بین همه استان‌های کشور، کمترین مقدار است. اگرچه ایلام دارای کمترین جمعیت در بین استان‌های کشور است، اما حتی با توجه به همین سهم اندک جمعیتی (۰٫۷۴٪) نیز، سهم استان از اقتصاد کشور کم ارزیابی می‌شود. از همین روست که از نظر سرانه تولید ناخالص داخلی، در سال ۱۳۹۳ رتبه استان ۲۲ بوده است.

اقتصاد استان ایلام متکی به نفت است و استخراج نفت حدود نیمی از ارزش افزوده تولیدی آن را تشکیل می‌دهد. البته در پی کاهش قیمت نفت در سال‌های اخیر، سهم نفت از اقتصاد ایلام نیز به کمتر از ۴۰٪ رسیده است. پس از نفت، به ترتیب خدمات، کشاورزی و صنعت بیشترین سهم را از اقتصاد استان دارا هستند. متأسفانه اقتصاد استان ایلام از جهات مختلف دچار عقب‌ماندگی است و به غیر از نفت، در دیگر بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات، پیشرفت چندانی به چشم نمی‌خورد. در حوزه تولیدات کشاورزی، استان ایلام رتبه سی‌ام را در بین استان‌های کشور داراست و تنها استان قم پایین‌تر از آن قرار گرفته است. در زمینه صنعت، نیز وضع به همین منوال است و ایلام در جایگاه سی‌ام قرار دارد. در مورد خدمات هم، تفاوت چندانی به چشم نمی‌خورد.

طبق گزارش مرکز آمار ایران در تابستان سال ۱۳۹۵، نرخ مشارکت اقتصادی استان، حدود ۳۶٪ و کمتر از میانگین کشوری بوده، اما نرخ بیکاری آن ۱۱٫۲٪ است که نسبت به میانگین کشوری شرایط بهتری را نشان می‌دهد. نزدیک به نیمی (۴۸٫۱٪) از جمعیت فعال ایلام در بخش خدمات مشغول به کارند و نیم دیگر در دو بخش صنعت (۲۷٫۵٪) و کشاورزی (۲۴٫۴٪) اشتغال دارند. اما استان ایلام به دلیل شرایط اقلیمی، موقعیت جغرافیایی و منابع طبیعی (خصوصاً نفت) دارای پتانسیل‌های قابل‌توجهی است که مهمترین آن، منابع نفتی است. این استان دارای ۱۱٪ منابع گاز و ۴٪

ذخائر نفت ایران است و روزانه ۱۵۴ هزار بشکه نفت خام از چاه‌های نفت دهلران استخراج و از طریق لوله به پالایشگاه‌های جنوب ایران منتقل می‌کند.

به غیر از نفت، کشاورزی را می‌توان دیگر پتانسیل ایلام دانست. به دلیل وجود مناطق کوهستانی، ایلام از وفور منابع آبی برخوردار است که این موضوع در کنار دشت‌ها و زمین‌های کشاورزی، قابلیت خوبی برای کشاورزی ایجاد می‌کند.

یکی دیگر از بخش‌های دارای پتانسیل استان که از زیرمجموعه‌های بخش خدمات می‌باشد، بحث گردشگری و اکوتوریسم است. با اینکه بطور کلی میزان تولید ثروت از گردشگری چه در کشور و چه در استان پایین بوده، اما استان ایلام به لحاظ وجود پتانسیل‌های طبیعی و قرار گرفتن در مرز کشور عراق و دروازه عتبات کشور، پانسیل بالایی دارد که به علل مختلف همچون زیرساخت‌های نامناسب و ناشناخته‌بودن این مزیت، در زمینه جذب گردشگر بخصوص توریسم مذهبی و ایجاد ارزش افزوده ناتوان بوده است. بنابراین، طبیعی است در صورت توجه لازم به زیرساخت‌ها و پیش‌شرط‌های لازم برای پیشبرد و گسترش گردشگری مذهبی، یکی از مزیت‌های اصلی استان در این زمینه به فعلیت تبدیل می‌شود. تنها در زمان نزدیک به برگزاری مراسم اربعین، حدود دو میلیون نفر به ایلام سفر می‌کنند که اگر بخش خدمات استان تقویت شود، ظرفیت بالایی در زمینه خلق ارزش افزوده ایجاد می‌شود.

با این معرفی اجمالی از استان، بویژه ظرفیت‌های آن در بخش‌های مختلف، در بخش بعدی به مسایل اصلی پیش‌روی رشد و توسعه استان در حوزه اقتصاد، صنعت و گردشگری و راهکارهای مقابله با آنها می‌پردازیم. ضمن اینکه با هدف تبیین بهتر، این مسایل در چهار بخش کشاورزی، پتانسیل منطقه ویژه، ظرفیت مرز و اربعین، و ذخایر نفت و گاز بررسی شده‌اند.

وضعیت شاخص‌های کلیدی حوزه اقتصاد، صنعت و گردشگری استان ایلام

رتبه استان در بخش‌های مختلف	رتبه ۲۵ در تولید سرانه (بدون نفت، ۹۲)
	رتبه ۳۱ در محصول ناخالص (بدون نفت، ۹۲)
	سهم در تولید ناخالص داخلی ۰/۴۶ درصد
	نسبت جمعیت استان به کشور ۰/۷۴ درصد
	رتبه ۳۰ در ارزش افزوده بخش کشاورزی (۹۲)
	رتبه ۱۶ در ارزش افزوده بخش صنعت و معدن (۹۲)
	رتبه ۲۰ در اشتغال بخش کشاورزی (۹۴)
	رتبه ۲۵ در اشتغال بخش صنعت و معدن (۹۴)

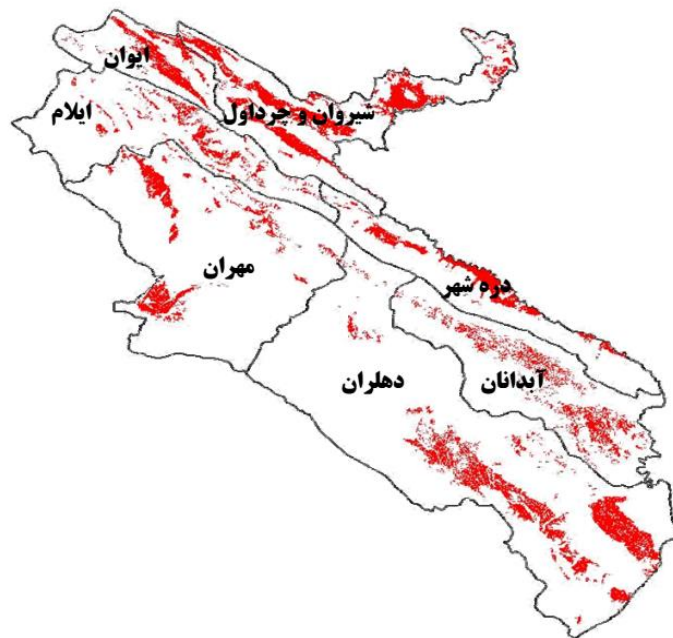
رتبه ۱۲ در اشتغال بخش خدمات (۹۴)	
رتبه ۲۴ در مشارکت اقتصادی با ۳۶/۵ درصد در سال ۹۴. (میانگین کشوری ۳۸/۲)	نرخ مشارکت اقتصادی
۱۱/۶ درصد در سال ۹۴ (میانگین کشوری ۱۱)	نرخ بیکاری
۱۲ شهرک و ناحیه صنعتی (۷ شهرک و ۵ ناحیه صنعتی) ۶۶۷ هکتار کل اراضی شهرکها و نواحی، ۴۴۲ هکتار مساحت اراضی صنعتی، ۱۵۶ هکتار زمین واگذار شده ۲۵۳ واحد صنعتی به بهره برداری رسیده با اشتغال ۵۲۹۲ نفر	تعداد شهرک‌ها و نواحی صنعتی
۳۲ معدن در حال بهره‌برداری (۰/۵۹ درصد از معادن کشور) با ۳۱۴ نفر اشتغال	پتانسیل‌های معدنی
۱۵۰۰ اثر تاریخی و طبیعی، ۷۴۹ آثار ملی ثبت شده شامل ۷۲۲ اثر تاریخی، ۲۱ اثر معنوی و ۶ اثر طبیعی زیرساخت: ۸ هتل، ۵ اقامتگاه بوم‌گردی، ۱۶ آژانس مسافرتی، ۱ مرز بین‌المللی	گردشگری

چالش‌ها، علل و راهکارها

❖ بهره‌وری پایین بخش کشاورزی

زمین‌های زراعی استان ایلام در سطح کل استان پراکنده شده و به همین دلیل کشاورزی به شیوه مدرن در زمین‌های گسترده و به شکل انبوه، کمتر در ایلام دیده می‌شود. بجز شهرستان‌های شیروان، چرداول و دهلران، در سایر شهرستان‌ها تراکم زمین‌های زراعی بسیار پایین است. دو شهرستان مذکور حدود نیمی از مجموع ۲۳۵ هزار هکتار زمین زراعی استان را تشکیل می‌دهند؛ اما همانگونه که در شکل (۲) قابل مشاهده است، زمین‌های زراعی این دو شهرستان نیز متمرکز نیست و در بخش‌های مختلف آن پراکنده شده است. اینگونه پراکندگی زمین‌ها، مانع شکل‌گیری خوشه‌های صنعتی در یک منطقه شده و از هم‌افزایی حرفه‌ای جلوگیری می‌کند.

علاوه بر این، عدم تمرکز زمین‌های زراعی در یک منطقه، باعث پراکندگی تولیدات شده و ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی را با مشکل مواجه می‌سازد. این صنایع معمولاً در جوار زمین‌های گسترده کشاورزی شکل گرفته و از محصولات تولیدی این زمین‌ها بهره می‌برند؛ هرچه فاصله این صنایع از محل تولید بیشتر باشد، بر هزینه تولید آنها افزوده شده و از قدرت رقابت آنها در بازارهای مصرف کاسته می‌شود.

شکل (۲) پراکندگی اراضی زراعی استان ایلام

بخش کشاورزی استان همانند اکثر مناطق دیگر کشور متکی به زراعت و باغداری است؛ بگونه‌ای که در سال ۱۳۹۳ بیش از ۶۰٪ ارزش افزوده این بخش از زراعت و باغداری تأمین گردیده است. در بین این دو حوزه نیز، غلبه اصلی با زراعت است که بیش از ۹۷٪ اراضی کشاورزی استان به زراعت اختصاص داده شده است. در واقع، مجموع محصولات باغی استان در مساحتی حدود ۵۰۰۰ هکتار تولید می‌گردد که در مقایسه با مجموع مساحت زمین‌های کشاورزی استان، تقریباً ناچیز است.

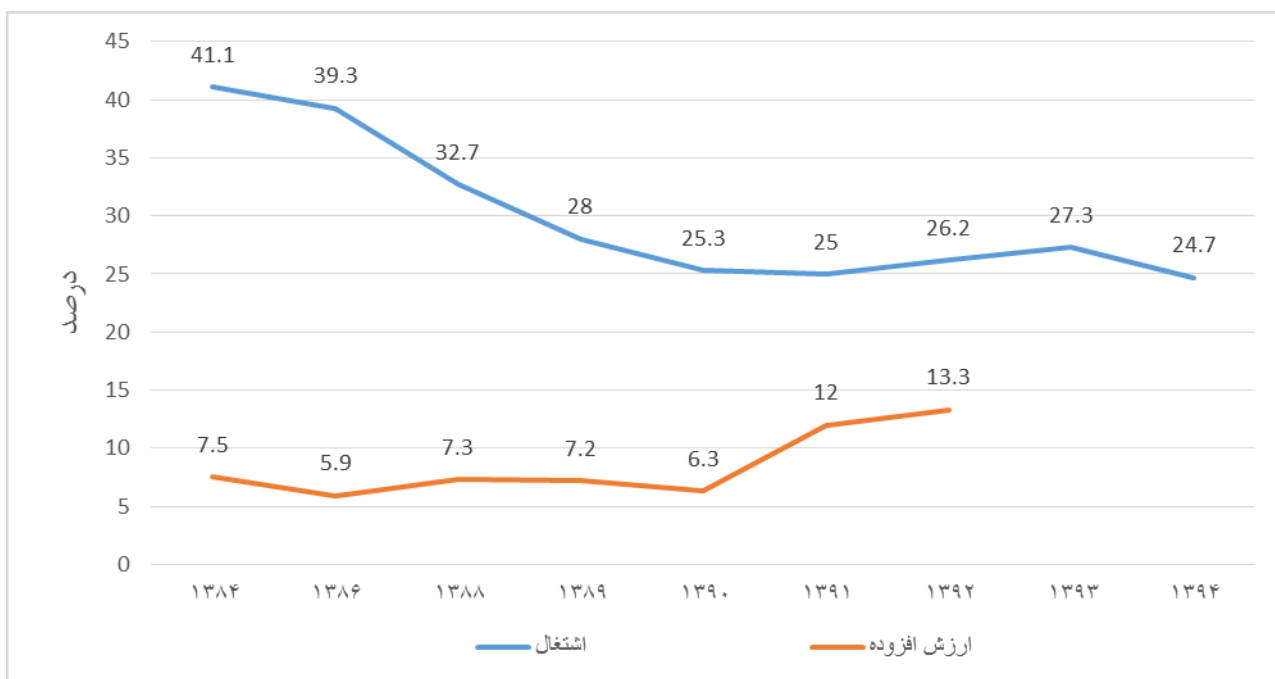
در حوزه زراعت نیز وابستگی شدیدی به غلات وجود دارد؛ بطوریکه در ۸۸٪ از اراضی زراعی استان ایلام، غلات کشت می‌شود که اکثر آن را هم گندم و جو تشکیل می‌دهند. تنها بخش اندکی از اراضی به حبوبات، محصولات جالیزی و علوفه اختصاص یافته است. وابستگی به تعداد معدودی از محصولات، در کنار دیم‌بودن اغلب زمین‌های زراعی و عدم استفاده از تکنولوژی مدرن، سبب گردیده بخش کشاورزی ایلام وابستگی زیادی به شرایط آب و هوایی پیدا کرده و به‌شدت در مقابل تغییرات اقلیمی آسیب‌پذیر باشد.

این در حالی است که اقلیم استان ایلام و محل قرارگیری این استان (نزدیکی به استان‌های پُرجمعیتی مانند خوزستان و کرمانشاه و همچنین امکان صادرات به کشورهای مجاور همچون عراق) زمینه مساعدی را برای تولید انواع محصولات باغی و کشاورزی و همچنین رونق دامداری در استان فراهم نموده است. البته دامداری همواره سهم قابل‌توجهی از بخش کشاورزی استان ایلام را داراست. با این وجود، همچنان جا برای توسعه بیشتر این بخش و متنوع‌تر شدن بخش کشاورزی استان وجود دارد.

در استان ایلام، روند اشتغال در بخش کشاورزی روبه‌کاهش بوده، که اگر با همین روند ادامه پیدا کند به یکی از معضلات اصلی تبدیل خواهد شد. همانطور که در شکل (۳) روند تغییرات اشتغال و ارزش افزوده تولیدی مشاهده می‌شود،

اشتغال در این بخش از ۴۱,۱٪ در سال ۱۳۸۴ به ۲۴,۷٪ در سال ۱۳۹۴ رسیده است که این کاهش بیش از ۱۵ درصدی میزان اشتغال در این بخش نگران‌کننده است. با این حال، افزایش میزان ارزش افزوده تولیدی استان در کشاورزی از ۷,۵٪ در سال ۱۳۸۴ به ۱۳,۱٪ در سال ۱۳۹۲ نشان می‌دهد که با وجود میزان کاهش اشتغال نسبت به بخش‌های دیگر، استان ایلام پتانسیل لازم برای بهبود اوضاع کشاورزی و پیشرفت در این بخش را دارا است.

در سال ۱۳۹۰، میزان جمعیت روستاییان این استان نیز ۳۶٪ بوده که از میانگین کشوری (۲۸,۶٪) بالاتر است و این بالاتر بودن میزان روستائینان، خود نشان‌دهنده پتانسیل‌های بالقوه این استان در بخش کشاورزی است که در صورت سرمایه‌گذاری لازم و حمایت‌های علمی و منطقی از این بخش، کشاورزی می‌تواند به عنوان منبع اصلی اقتصاد مناطق روستایی عمل نموده و از کاهش بیش از پیش جمعیت این مناطق جلوگیری نماید.

شکل (۳) نمودار درصد اشتغال و ارزش افزوده بخش کشاورزی استان ایلام

از لحاظ سطح زیر کشت، طبق آخرین آمار سال ۹۴-۱۳۹۳ وزارت جهاد کشاورزی، استان ایلام در رتبه ۱۶ در مقایسه با دیگر استان‌ها قرار دارد. کل سطح کشت در استان ۲۲۹,۹۸۸ هکتار بوده که ۲,۰۲٪ از کل سطح زیر کشت کشور را تشکیل می‌دهد. از کل کشت استان، ۳۳,۷٪ آن (۷۷,۴۷۱ هکتار) سطح زیر کشت آبی، و ۶۶,۳٪ (۱۵۲,۵۱۸ هکتار) سطح زیر کشت دیم است. مقایسه سطح زیر کشت آبی استان با میانگین کشوری (۵۲,۹۳٪) نشان‌دهنده ضعف سطح زیر کشت آبی و بدنبال آن، بهره‌وری پایین استان است. اما از نظر میزان تولید محصولات کشاورزی با ۶۳۷,۳۷۰ تن، ۸۳٪ از تولیدات کشور و رتبه ۲۸ را در کشور در اختیار دارد که با توجه به رتبه ۱۶ استان در سطح زیر کشت،

نشان از بهره‌وری پایین کشاورزی دارد. در واقع، یکی از علل اصلی بهره‌وری پایین بخش کشاورزی، ضعف در کشت آبی است. با توجه به اینکه ارزش افزوده تولیدی در کشت آبی، تقریباً ۶ برابر کشت دیم و همچنین میزان تولید محصولات در کشت آبی نیز تقریباً ۹ برابر کشت دیم است، برطرف کردن مشکل آب در بخش کشاورزی از یک طرف و سرمایه‌گذاری در محصولات پربازده و بالابردن تکنولوژی در کشاورزی از طرف دیگر، از اولویت برخوردارند. ترکیب نوع محصولات بخش زراعی استان نیز قابل توجه است. ۸۹٪ از سطح زیر کشت استان به غلات اختصاص می‌یابد (رتبه ۱۶ در کشور)، در صورتیکه تنها ۴۸٪ از تولیدات استان غلات (رتبه ۲۱ در کشور) است. همچنین، ۴٪ از مساحت کشت به جالیجات اختصاص یافته (رتبه ۸ در کشور) و نزدیک به ۳۳٪ از تولیدات زراعی استان، جالیجات (رتبه ۱۱ در کشور) است. با مقایسه رتبه استان در بخش غلات و جالیجات که عمده مساحت و تولیدی استان را تشکیل می‌دهد، به بهره‌وری پایین بخش کشاورزی پی می‌بریم. علاوه بر نوع محصولات تولیدی، استفاده پایین از تکنولوژی و فناوری‌های نوین در کشاورزی نیز، از علل پایین بودن بهره‌وری است.

توسعه آبیاری تحت فشار که در صرفه‌جویی، آب حداقل به میزان ۴۴٪ و همچنین در افزایش بهره‌وری کشاورزی مفید است، با سرعت کندی در استان پیگیری می‌شود. تا سال ۱۳۹۳ از ۷۶۷۳۹ هکتار از اراضی اجرا شده که در توسعه آبیاری تحت فشار ساخته شده است، ۵۶۰ هکتار آن (۰/۷٪) در استان ایلام بوده و از ۸۲۹۱۷ هکتار از طرح‌های در حال اجرا تنها ۱/۳٪ (۱۱۴۳ هکتار) در استان ایلام بوده است. بطور کلی، از اراضی در دست اجرا و اجرا شده آبیاری تحت فشار، ۱۷۰۳ هکتار (تنها حدود ۰/۷٪) زیر آبیاری تحت فشار قرار دارند، که نشان‌دهنده میزان پایین استفاده از فناوری‌های نوین در کشاورزی استان و متعاقب آن، بهره‌وری پایین آن است. یکی دیگر از عوامل بهره‌وری پایین این بخش، بهره‌برداری دهقانی از زمین‌هاست که میزان استفاده از تکنولوژی در زراعت را پایین می‌آورد. بطور کلی، در استان ۳۶ شرکت تعاونی روستایی وجود دارد که از بین آنها ۲۱ تعاونی کشاورزی است و از این ۲۱ تعاونی، تنها ۱۴ تعاونی فعال هستند. در این تعاونی‌ها، ۷۵۵ بهره‌بردار عضو هستند؛ یعنی تنها ۱/۴٪ از بهره‌برداران کل استان در تعاونی‌ها عضو هستند. عدم تجمع نیروها و امکانات و یکپارچه‌سازی اراضی تحت نظارت تعاونی‌ها و شرکت‌های حقوقی، از دیگر دلایل بهره‌وری پایین این بخش است.

راهکارها

- ✓ انجام مطالعات وسیع و دقیق در زمینه تأمین آب کافی برای کشت آبی به منظور افزایش بازدهی محصولات تولیدی کشاورزی
- ✓ همزمان نمودن مطالعات توسعه صنایع جانبی با حمایت‌های خرید محصولات بخش کشاورزی و بسترسازی مناسب جهت فعالیت صنایع بالادستی و پایین‌دستی بخش کشاورزی

- ✓ تشویق زمینداران خرد به یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی جهت افزایش بهره‌وری، تغییر سازمان تولید و بهره‌برداری با تأسیس شرکت‌های کشت و صنعت و یکپارچه‌کردن اراضی و همچنین توسعه شرکت‌های مکانیزاسیون در راستای کاهش هزینه‌های تولید
- ✓ سیاست‌گذاری و مدیریت کارآمد منابع کشاورزی همچون نیروی انسانی، خاک، آب و همچنین مکانیزاسیون گسترده کشاورزی

❖ چالش‌ها و مشکلات راه‌اندازی منطقه ویژه

طبق قانون مصوب -۲۷۴/۴۹۲۸۸ مورخ ۱۳۸۹/۸/۱- مجلس شورای اسلامی به دولت اجازه داده است نسبت به ایجاد یک منطقه آزاد و ۲۳ منطقه ویژه اقتصادی جدید اقدام نماید، که منطقه ویژه اقتصادی مهران نیز در شمار آنها می‌باشد. این منطقه با ۸۰۰ هکتار مساحت، براساس قانون تشکیل و اداره مناطق ویژه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۱۳۸۴/۳/۱۱ اداره خواهد شد. منطقه ویژه مهران، تنها منطقه ویژه این استان است. این منطقه جهت برقراری ارتباط با کشور عراق به منظور تولید، صادرات و ترانزیت کالا، موقعیتی ممتاز و منحصر به فرد داشته و قادر است نقش تعیین‌کننده‌ای در اقتصاد کلان کشور ایفا کند. این منطقه می‌تواند به منطقه پشتیبان، منطقه صنایع صادراتی و منطقه انرژی تبدیل شود؛ منطقه پشتیبان در فراهم‌آوردن پهنه‌ها، انبارها و زیرساخت‌های لازم برای گسترش رابطه بازرگانی ایران با همسایگان غربی و جنوب غربی خود بویژه کشور عراق و اتصال به کریدورهای ترانزیتی؛ منطقه صنایع صادراتی در فراهم‌آوردن پهنه‌ها و امکانات زیرساختی برای گسترش صنایع صادراتی و ایجاد خوشه‌های صنعتی و همچنین تأمین امکانات زیرساختی برای استقرار صنایع پایین دستی نفت و گاز، تأمین برق و صادرات.

با اینکه مجوز منطقه ویژه در سال ۸۹ صادر شده است، اما تاکنون راه‌اندازی نشده است. بعد از روی کار آمدن دولت یازدهم، تلاش‌های زیادی در جهت راه‌اندازی این منطقه که برای شهر مهران و همچنین استان ایلام مزیت‌های فراوانی می‌تواند داشته باشد، صورت گرفته است. اما، برغم کوشش‌های فراوان همچنان منطقه ویژه با شروع به کار فاصله دارد. مطابق طرح جامع منطقه، پیش‌بینی شده است که تعداد شاغلان مستقیم منطقه ویژه اقتصادی مهران به ۳۷۵۰ نفر برسد. البته ظرفیت اشتغال‌زایی منطقه بطور غیرمستقیم بیشتر بوده و اگر برنامه‌ریزی مناسبی جهت بکارگیری نیروهای انسانی بومی صورت بگیرد، با راه‌اندازی منطقه، استان ایلام و بخصوص شهر مهران که از شهرهای محروم استان نیز به شمار می‌رود، می‌تواند از مزایای اشتغال‌زایی مستقیم و غیرمستقیم آن در بخش‌های صنعت و خدمات بهره‌بردار.

در چند سال اخیر قراردادهای مناسبی جهت راه‌اندازی کارخانه و سرمایه‌گذاری در منطقه ویژه (مانند قرارداد ۳۵۰ میلیون دلاری جهت نیروگاه برق سیکل ترکیبی، طرح مجتمع کشت و صنعت دانه‌های روغنی، قراردادهای تولیدی محصولات پلی اتیلن، ظروف یکبار مصرف، ساختمان‌های پیش‌ساخته بتنی و...) و همچنین مذاکرات و تفاهات بسیاری با دستگاه‌های مربوطه جهت تأمین زیرساخت‌های لازم صورت گرفته است، اما مشکل اصلی منطقه ویژه مهران که از موقعیت استراتژیکی نیز برخوردار است، نبود اعتبارات کافی جهت تکمیل زیرساخت‌های لازم همچون برق، گاز، جاده

و... است. در صورتیکه سرمایه‌گذاران بسیاری چه بومی استان و چه خارج از استان، تمایل بسیاری به سرمایه‌گذاری در این منطقه داشته و قرارداد نیز بسته‌اند. طبق پیش‌بینی منطقه ویژه، در حدود ۱۱۰ میلیارد تومان اعتبار برای تکمیل زیرساخت‌ها لازم است.

دیگر مشکل منطقه ویژه در مرحله کنونی، مطرح‌شدن منطقه آزاد در این زمان است که نه تنها کمک به پیشرفت کار منطقه ویژه و استان نمی‌کند، بلکه باعث سردرگمی بیشتر سرمایه‌گذاران نیز می‌شود. در صورتیکه با توجه به صادرات محور بودن کامل منطقه ویژه مهران، منطقه آزاد، حداقل در این مقطع زمانی، کارکردی برای استان نخواهد داشت. مگر اینکه بعد از اینکه منطقه ویژه شروع به کار کرد و به حد کافی سرمایه‌گذار جذب شد و زیرساخت‌های لازم مهیا شد، سپس به منطقه آزاد، در صورت لزوم، تبدیل شود.

از دیگر چالش‌های منطقه ویژه در تأمین برق که از زیرساخت‌های لازم منطقه و حتی استان است، مشکل در اجرایی‌شدن نیروگاه برق سیکل ترکیبی با شرکت خارجی یونیت اینترنشنال است. وزات نیرو و پدافند عامل با قرارداد مذکور به دلیل خارجی بودن سرمایه‌گذار و مرزی بودن منطقه مخالفت کرده‌اند. در صورتیکه اگر مانع این قرارداد رفع شود، هم یکی از مشکلات زیرساخت منطقه رفع می‌شود و هم میزان سرمایه‌گذاری خارجی در استان افزایش می‌یابد.

راهکارها

- ✓ برطرف کردن مشکلات و چالش‌های اداری پیش‌روی قراردادها و تفاهم‌نامه‌های تجاری و تولیدی از طریق هماهنگی ادارات دولتی استان با مرکز
- ✓ تأمین زیرساخت‌های لازم همچون جاده، برق، گاز و... برای احداث منطقه ویژه و همچنین کمک به توسعه استان

❖ مشکلات تعاونی‌های مرزنشینی

قانون ساماندهی مبادلات مرزی و قدمت تعاونی‌های مرزنشین، به قبل از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی برمی‌گردد. هدف دولت از تصویب قانون مبادلات و ایجاد و شکل‌گیری تعاونی‌های مرزنشین، در واقع رفع معضل بیکاری، کمک به معیشت مرزنشینان، ایجاد اشتغال، جلوگیری از مهاجرت آنان و... بوده که در آن قانون به مرزنشینان اجازه داده شد تا سقف خاصی اقدام به واردات کالاهای مورد نیاز خود نمایند. هم اینک تعداد ۱۲۸ هزار نفر از مردم استان ایلام (۲۳٪ جمعیت استان) در ۸ تعاونی مرزنشین ساماندهی شده و مشخصات آنها در سامانه مرزنشینان کشوری به ثبت رسیده و دولت یازدهم، برای سرپرست این تعداد افراد، کارتی تحت عنوان کارت مرزنشینی صادر و وجهی از مردم نیز أخذ نموده است.

تا قبل از سال ۱۳۹۵، تعاونی‌های مرزنشینان مجاز بودند ۷۱ قلم کالا وارد کشور نمایند و حمایت دولت از تعاونی‌های مرزنشین، به شکل تخفیف مالیاتی برای واردات این تعاونی‌ها بود. لذا تعاونی‌ها مجاز بودند به میزان مشخصی کالا وارد کشور نمایند آن هم به شرط اینکه تنها در استان خود به فروش برسانند و سود حاصله را هم در بین

مرزنشینان توزیع نمایند. اما عمده‌ترین مشکل اینجاست که تعاونی‌ها فاقد هرگونه سرمایه اولیه جهت واردات هستند، پس از طریق جذب سرمایه‌گذار و با سرمایه‌گذار اقدام به واردات می‌نمایند، هرچند با جذب سرمایه‌گذار سود کمتری عاید تعاونی‌های مرزنشین می‌شود و سود آنها کاهش می‌یابد، اما به هر حال سود حاصله کمکی در راستای بهبود معیشت مرزنشینان بوده است.

با تغییر قانون فهرست کالاهای قابل ورود، بسیاری از بازارچه‌های مرزی و تعاونی‌های مرزنشینی در خطر تعطیلی قرار گرفته‌اند. به موجب مصوبه هیأت وزیران در جلسه ۱۳۹۵/۰۳/۱۶ که به پیشنهاد شماره ۶۰/۵۲۴۸۳ مورخ ۱۳۹۴/۰۲/۲۴ وزارت صنعت، معدن و تجارت و به استناد ماده (۸) قانون ساماندهی مبادلات مرزی -مصوب ۱۳۸۴- مطرح شده است، شرایط مبادلات مرزی سخت‌تر شده است. طبق این مصوبه که باز براساس تعیین کالاهای ورودی بطور کشوری است، ۷۱ قلم کالای وارداتی از مناطق مرزی به ۴۱ قلم تقلیل داده شده است. علاوه بر کاهش نوع کالاهای وارداتی، میزان این کالاها نیز کاهش یافته است. بطور مثال، اندازه برنج وارداتی که یکی از اصلی‌ترین واردات تعاونی‌های مرزنشینی است، از ۵۰ کیلوگرم به ۲۵ کیلوگرم به ازای هر نفر کاهش پیدا کرده است. علاوه بر این، معافیت‌های مالیاتی موجود در قانون نیز کاهش پیدا کرده است. معافیت مالیاتی مواد خوراکی از ۱۰۰٪ به ۷۰٪ و مواد غیرخوراکی از ۵۰٪ به ۳۰٪ کاهش پیدا کرده است. این قانون جدید که از اول تیرماه به مرحله اجرا رسیده است، مشکلات فراوانی را برای مناطق مرزی ایجاد کرده و خواهد کرد.

طبق تبصره ۳ ماده ۶ آیین‌نامه اجرایی قانون ساماندهی مبادلات مرزی تعاونی‌ها، خرید و فروش کالاهای واردشده توسط مرزنشینان و شرکتهای تعاونی آنها در استان‌های مرزی بصورت خرده‌فروشی در همان استان مرزی مجاز بوده ولی خروج کالاهای مذکور از استان مرزی به سایر نقاط کشور بصورت تجمیعی و تجاری با حذف معافیت‌ها و پرداخت مابه‌التفاوت حقوق ورودی و تأییدیه گمرک جمهوری اسلامی ایران و أخذ موافقت شورای ساماندهی مبادلات مرزی استان مجاز می‌باشد. عدم اجازه خروج کالاهای وارداتی از استان و حذف مالیات‌های مربوطه در صورت مازاد واردات، با توجه به کسش کم استان‌های مرزی در مصرف کالاهای وارداتی، مشکلات فراوانی را برای تعاونی‌های مرزنشینی ایجاد کرده است؛ بطوریکه همواره این تعاونی‌ها بسیار کمتر از سقف صادراتی خود واردات انجام می‌دهند.

راهکارها

- ✓ تجدیدنظر در قوانین مربوط به آیین‌نامه اجرایی مبادلات مرزی سال ۱۳۹۵
- ✓ عملیاتی‌شدن واقعی قانون مبادلات مرزی. براساس قانون مبادلات مرزی (مصوب سال ۱۳۷۱) سالانه باید ۳٪ از درآمد کل تجارت خارجی کشور از سوی دولت در مناطق مرزی به اولویت محرومیت سرمایه‌گذاری و هزینه شود.
- ✓ تخصیص اعتبارات لازم برای تعاونی‌های مرزنشینی برای استفاده از سقف مجاز واردات کالا
- ✓ کانالیزه کردن درآمدهای حاصل از بازارچه توسط فرمانداری‌ها به سمت تشکیل واحدهای تولیدی در مناطق

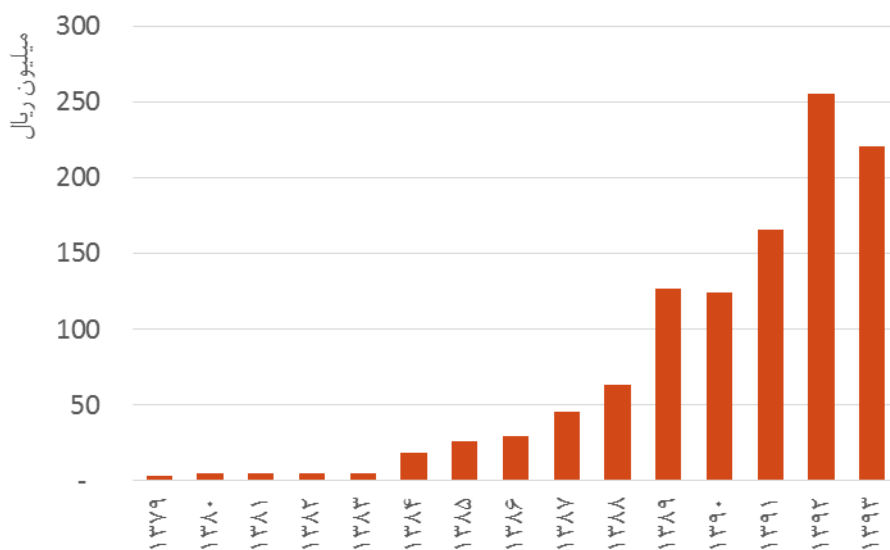
مرزنشین

❖ عدم استفاده از پتانسیل اربعین در گردشگری مذهبی

گردشگری مذهبی یکی از اشکال مهم گردشگری به شمار می‌رود که سهم قابل توجهی از فعالیت‌های جهانگردی را نیز شامل می‌شود. گردشگری وسیله‌ای است که افراد با مذاهب و فرهنگ‌های متفاوت را به یکدیگر پیوند می‌دهد و به آنها کمک می‌کند تا همدیگر را با وجود تنش‌های سیاسی و اجتماعی، بهتر درک کنند. از نظر سازمان جهانی جهانگردی، مذهب به عنوان یکی از اصلی‌ترین انگیزه‌های سفر شناخته شده است. استان ایلام به لحاظ موقعیت فرهنگی-مذهبی خاص (دروازهٔ عتبات) در گردشگری مذهبی، جای رشد و توسعهٔ بسیاری در کشور دارد، تنوع مراکز، آثار و ابنیه تاریخی، توانایی جذب گردشگر را دارد و فضای خاص فرهنگی موجود، توسعهٔ گردشگری مذهبی-فرهنگی را در آن امکانپذیر می‌کند.

البته در سال‌های اخیر و با رونق‌یافتن منطقهٔ مهران، نقش گردشگری مذهبی در اقتصاد استان پُررنگ‌تر شده است؛ بگونه‌ای که ارزش افزوده بخش خدمات مذهبی و سیاسی از کمتر از ۵ میلیارد ریال در سال ۱۳۷۹ به بیش از ۲۰۰ میلیارد ریال در سال‌های اخیر افزایش یافته است. این رشد سریع، خود بیانگر پتانسیل‌های بالای موجود در این بخش است.

شکل (۴) نمودار ارزش افزودهٔ بخش خدمات مذهبی و سیاسی در استان ایلام

ایلام با دارابودن ۴۲۵ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق و وجود مرز مهران، نزدیک‌ترین و امن‌ترین مسیر برای تردد زائرین عتبات عالیات به شهرهای کربلا (۲۴۰ کیلومتر) و نجف (۲۸۰ کیلومتر) است. طی چند سال اخیر بیش از ۷۰٪ زوار اربعین از مرز مهران تردد داشته‌اند. در واقع، مرز مهران بیشترین تردد را در بین مرزهای سه‌گانهٔ مهران، شلمچه و چزابه دارد. از این مرز، زائران ۱۶ استان رفت‌وآمد می‌کنند. همانطور که در جدول (۱) میزان افزایش تردد زائران

اربعین مشاهده می‌شود، تردد میلیونی زائران بهترین فرصت برای تقویت گردشگری مذهبی در این استان است. با توجه به ضریب امنیت بالای استان، ایجاد بازارها و بازارچه‌های مختلف، احداث تفریحگاه‌ها و تفرجگاه‌ها، تأمین امکانات و تجهیزات در مناطق ویژه هدف گردشگری و با فرهنگ‌سازی، تبلیغات و اطلاع‌رسانی مناسب، رونق این صنعت مهم در استان دور از انتظار نیست. ضمن اینکه گردشگری و بحث خدمات به مسافران، ظرفیت مناسبی برای اشتغال‌زایی دارد.

جدول (۱) تردد زائران اربعین از مرز مهران طی سال‌های گذشته

سال	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵
میزان تردد	۱۶۰,۰۰۰ نفر	۵۴۰,۰۰۰ نفر	۱,۳۰۰,۰۰۰ نفر	۱,۸۰۰,۰۰۰ نفر

یکی از علل اصلی عدم استفاده از پتانسیل اربعین در گردشگری مذهبی، نبود زیرساخت‌های لازم توسعه این صنعت در تمام بخش‌های آن می‌باشد. برای مثال، طول آزادراه‌ها و بزرگراه‌های استان تنها ۷۱ کیلومتر است و از این لحاظ رتبه آخر در کشور را دارد. موانع زیربنایی اعم از کمبود و نامطلوب بودن وسایل حمل‌ونقل، جاده‌ها، مراکز خرید، شبکه‌های آب، برق، مخابرات، فاضلاب و بهداشت در مناطق گردشگری، کمبود شدید تأسیسات اقامتی برای گردشگری و امکانات فراغتی، سطح بسیار پایین خدمات موجود در هتل‌ها و واحدهای پذیرایی استان یا به تعبیری سطح پایین خدمات ارائه‌شده و فقدان نیروهای ماهر در این بخش‌ها، از دیگر دلایل ضعف بخش گردشگری استان در حوزه زیربنایی است. موانع فرهنگی-اجتماعی و ضعف اطلاع‌رسانی به بازارهای هدف در جهت معرفی جاذبه‌های گردشگری نیز، از دیگر علل ضعف گردشگری در استان می‌باشند.

راهکارها

- ✓ سرمایه‌گذاری و توسعه زیرساخت‌های توسعه گردشگری، استفاده از پتانسیل، منابع و دستگاه‌های ملی جهت برطرف کردن مشکلات زیارت عتبات
- ✓ تشویق مردم منطقه به مشارکت در توسعه زیرساخت‌ها، تجهیزات و تسهیلات توریستی و ایجاد اشتغال دائم در منطقه
- ✓ تبلیغات و اطلاع‌رسانی از طریق تلویزیون، اینترنت، کتاب، بروشور و روزنامه، و برگزاری کمپین‌های فرهنگی و هنری
- ✓ زمینه‌سازی و بهره‌برداری از حمایت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی

۳-۲- حوزه سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی

استان ایلام با مساحت ۲۰۰۷۴۷۶ هکتار در ناحیه‌ای کوهستانی و نیمه‌گرم قرار گرفته و از نظر اقلیمی دارای دو اقلیم نیمه‌مرطوب سرد در شمال با متوسط بارندگی ۶۳۹ میلی‌متر و بیابانی گرم با متوسط بارندگی ۲۰۰ میلی‌متر در جنوب استان است. میانگین بارش سالیانه در کل استان ۴۲۷ میلی‌متر است.

بخش اعظمی از اراضی این استان را کوه‌های متشکل از سنگ‌های آهکی با قله سنگی و کشیده با پوشش جنگلی زاگرس که دارای خاک‌های کم‌عمق تا نیمه‌عمیق با بافت سنگین سنگریزه‌دار می‌باشد، دربرمی‌گیرد. حدود ۳۱٪ از وسعت اراضی استان دارای شیب بیش از ۲۰٪ است. ارتفاع از ۴۶ تا ۲۸۲۰ متر از سطح دریا متغیر است و ۵۱٫۶٪ از وسعت اراضی ارتفاع کمتر از ۱۰۰۰ متر دارد. مساحت منابع ملی اعم از جنگل، مرتع و بیابان در استان ایلام، ۱۷۵۴۰۲۴ هکتار (قریب به ۸۸٪ استان) است. سهم جنگل از مساحت استان ۶۴۱۶۶۷ هکتار (معادل ۳۲٪) و سهم مراتع و بیابان از سطح استان ۱۱۱۲۳۵۷ هکتار (معادل ۵۵٫۵٪) است.

با توجه به توپوگرافی و شبکه هیدروگرافی رودخانه‌ها، استان ایلام به دو حوضه آبریز کرخه و رودخانه‌های مرزی تقسیم می‌شود. حوضه آبریز کرخه در استان، رودخانه‌های سیمره، مولاب، سیاه‌گاو، ماژین، دره شهر، سیکان، کلم، زنگوان، چناره و جزمان را شامل می‌شود، که بیشتر از دامنه شمالی کبیرکوه سرچشمه می‌گیرند. حوضه آبریز نیز شامل رودخانه‌های مرزی دویرج، میمه، چنگوله، گاو، کنجانچم، شور شیرین، گذار خوش، تلخاب و کنگیرای است. بیشتر این رودخانه‌ها از جنوب کبیرکوه سرچشمه گرفته و پس از عبور از دشتهای واقع در پایین‌دست حوضه‌های آبریز از مرز خارج شده و به طرف کشور عراق جریان پیدا می‌کنند.

بیشتر فعالیت اقتصادی روی دامداری و کشاورزی متمرکز شده و زمین‌های مورد استفاده در این بخش شامل دشتهای میانکوهی، کوهپایه‌ها، حاشیه رودخانه‌ها و زمین‌های زراعی محدود در دره‌های کوهستانی و دشتهای گرمسیری است. اراضی کشاورزی به دو صورت آبی و دیم مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد که زمین‌های دیم به نسبت بیشتر از زمین‌های آبی است. سهم بخش کشاورزی و منابع طبیعی از اشتغال استان ۳۲٫۷٪، بخش صنعت ۲۳٫۵٪ و بخش خدمات ۴۳٫۸٪ است.

بر اساس بازدیدهای میدانی، دریافت نظرات کارشناسان فعال در حوزه استان و نگاه به آمار و ارقام مرتبط در مبحث محیط زیست، چهار دسته از مسائل تحت عنوان آلودگی هوا ناشی از پدیده گردوغبار، تخریب جنگل، سیلاب و فرسایش خاک، و مدیریت نامطلوب پسماندهای خانگی قابل بررسی است. در زمینه آب، مشکلات کمی و کیفی قابل ردیابی است و در بحث کشاورزی مسایلی همچون وسعت کم سطح زیرکشت و عملکرد پایین تولید در هکتار قابل‌شناسایی است. در ادامه، به بررسی هر کدام از این مسایل اصلی و راهکارهای آنها به تفکیک در سه دسته مورد نظر در استان ایلام پرداخته می‌شود.

وضعیت شاخص‌های کلیدی حوزه محیط زیست، آب و کشاورزی استان ایلام

<p>وسعت جنگل: ۶۴۱۶۶۷ هکتار (معادل ۳۲٪ از وسعت استان) ۵,۴٪ از مساحت جنگل‌های کشور وسعت مراتع و بیابان: ۱۱۱۲۳۵۷ هکتار (معادل ۵۵,۵٪ از وسعت استان) نرخ سالانه فرسایش بطور میانگین: بین ۱۷ تا ۲۶ تن در هکتار تنوع زیستی: ۳۸ گونه پستاندار، ۱۹۵ گونه پرنده، شش گونه دوزیست و ۳۰ گونه ماهی ۴ چهار منطقه حفاظت‌شده و ۲ منطقه شکارممنوع وسعت مناطق تحت مدیریت محیط زیست: ۱,۷٪ از مساحت استان</p>	<p>منابع طبیعی</p>
<p>میانگین بارش سالیانه در کل استان: ۴۲۷ میلی‌متر ریزش‌های جوی بر پهنه‌های جغرافیایی استان: ۸ میلیارد متر مکعب در سال تبخیر و تعرق: ۴,۹ میلیارد متر مکعب در سال میزان رواناب ناشی از بارش: ۱,۹ میلیارد متر مکعب در سال میزان کسری مخازن آب زیرزمینی: ۱۷ میلیون متر مکعب در سال</p>	<p>آب و بارش</p>
<p>وسعت اراضی زیر کشت محصولات زراعی: ۲۵۲۵۴۰ هکتار نسبت اراضی دیم به آبی: ۳۵٪ کشت آبی و ۶۵٪ کشت دیم تولیدات محصولات زراعی حاصل از کشت آبی در سال: ۶۱۲۶۷۷ تن تولیدات محصولات زراعی حاصل از کشت دیم در سال: ۱۶۷۳۸۸ تن کل سطح زیر کشت محصولات باغی: ۵۹۶۳ هکتار تولید محصولات باغی در سال: ۱۶۳۴۴ تن محصول تعداد دشت‌های کشاورزی: ۱۹ تعداد دشت‌های ممنوعه بحرانی: ۴</p>	<p>کشاورزی</p>

چالش‌ها، علل و راهکارها

۱- بخش محیط زیست

❖ آلودگی هوا ناشی از پدیده گردوغبار

پدیده گردوغبار یکی از معضلاتی است که استان ایلام را به دلیل موقعیت جغرافیایی و همجواری آن با پهنه‌های بزرگی از مناطق بیابانی، تحت تأثیر قرار می‌دهد. گردوغبار از پدیده‌های جوی است که آثار و پیامدهای محیط زیستی نامطلوبی بر جای می‌گذارد. برای مثال، بدلیل بروز این حادثه، نزدیک به ۳۰۰ گونه گیاهی کم‌یاب با کاربری‌های دارویی در استان ایلام در حال نابودی است. همچنین، بسیاری از کشاورزان و دامداران استان بدلیل افزایش گردوغبار، کار خود را از دست داده‌اند. علاوه بر این موارد، سلامت ساکنین استان در معرض خطر جدی قرار گرفته است. این پدیده اخیراً بدلیل افزایش در شدت و طول دوره، در خط مقدم مطالعات اقلیمی و تغییر اقلیم جای دارد. تعداد روزهای گردوغباری

خارج از حد استاندارد در استان در سال ۹۲، ۲۱ روز، در سال ۹۳، ۳۹ روز، در سال ۹۴، ۷۶ روز و در ۹ ماهه اول سال ۹۵، ۶۸ روز بوده است.

عوامل متعددی در بروز و گسترش پدیده گردوغبار در استان ایلام دخالت دارند که می‌توان آنها را در سه گروه عوامل محیطی، عوامل اقلیمی و عوامل انسان‌ساخت جای داد. عوامل محیطی شامل فاکتورهای زمین‌شناسی (جنس ذرات که معمولاً ترکیبی از سیلیکات‌ها، رس، فلدسپات‌ها و کوارتز است)، عوامل اقلیمی (مانند توزیع نامناسب زمانی، مکانی بارندگی، تبخیر شدید، فراوانی و سرعت زیاد باد، تداوم خشکسالی و گستردگی مناطق با اقلیم خشک) و عوامل انسان‌ساخت شامل تخریب پوشش‌های گیاهی، چرای بی‌رویه دام، خشک‌کردن تالاب‌ها و برداشت بی‌رویه از آب‌های زیرزمینی، توسعه صنعت و عوارض ناشی از جنگ است. براساس مطالعات انجام‌شده در مورد منشاء گردوغبارهای وارده به استان ایلام، مهمترین منابع گردوغبارها شامل بیابان‌های جنوبی عراق، شرق عربستان، جنوب و جنوب شرق سوریه (و تا اندازه‌ای شمال صحرای آفریقا) است.

راهکارها

- ✓ احیای تالاب‌ها
- ✓ مذاکره با کشورهای همسایه برای کنترل گردوغبار

❖ تخریب جنگل

گستره وسیعی از جنگل‌های زاگرس بخصوص در استان ایلام طی دهه گذشته مبتلا به بحران زوال بلوط شده است. می‌توان این پدیده را نمودی از پدیده زوال بوم‌سازگان جنگلی زاگرس به شمار آورد. براساس گزارش‌های موجود، حدود ۱۰۰ هزار هکتار از انبوه جنگل‌های بلوط در استان ایلام خشکیده شده است.

جنگل‌شناسان، تغییر اقلیم، خشکسالی‌های پی‌درپی و نفوذ گردوغبار از کشورهای همسایه را از عوامل اصلی و شیوع آفت و بیماری در این منطقه را عامل مؤثر ثانویه در رخداد این پدیده عنوان می‌کنند. علاوه بر این، نمی‌توان حضور گسترده دام و زراعت در کف جنگل‌ها، بهره‌برداری بی‌رویه و نبود ملاحظات محیط زیستی در اجرای طرح‌های کلان منطقه زاگرس و آتش‌سوزی را به عنوان عوامل تأثیرگذار بر افزایش سرعت تخریب گسترده جنگل‌های استان ایلام نادیده انگاشت. از دیگر عوامل مهم در تخریب جنگل‌های استان که اثراتی آشکار در فرسایش نیز به همراه دارد، کشاورزی زیر اشکوب در مناطق کوهستانی استان است. درعین حال شخم در جهت شیب نیز، این فرآیند را به شدت تشدید می‌کند.

راهکارها

- ✓ پایش و مطالعه اثر تغییر اقلیم و پیاده‌سازی برنامه‌های سازگاری

- ✓ اجرای طرح جامع عملیات آبخیزداری
- ✓ تقویت برنامه‌های کاشت نهال و جنگلداری

❖ سیلاب و فرسایش خاک

ریزش‌های جوی بر پهنه‌های جغرافیایی استان در حدود ۸ میلیارد متر مکعب در سال برآورد شده است که ۴,۹ میلیارد آن (۶۱٪) تبخیر و تعرق می‌شود، ۱,۲ میلیارد (۱۵٪) نفوذ می‌کند، و ۱,۹ میلیارد (۲۴٪) در رودخانه‌ها جاری می‌شود. ۱,۹ میلیارد رواناب ایجاد شده در رودخانه‌ها در قالب رژیم سیلابی است که خسارات بالایی را به منابع طبیعی و سرمایه‌های استان وارد می‌آورد. در سطح حوضه‌های آبریز استان، فرسایش شدید خاک بسیار نگران‌کننده است؛ بطوریکه نرخ سالانه فرسایش بطور میانگین در استان بین ۱۷ تا ۲۶ تن در هکتار است.

شدت بالای بارندگی (متأثر از تغییر اقلیم)، کاهش سطح جنگل‌ها، کاهش توان اکولوژیکی سرزمین، شیب زیاد اراضی و در نتیجه کوتاهی زمان تمرکز در حوضه‌های آبخیز استان، از عمده‌ترین دلایل بروز سیلاب در استان به شمار می‌روند. رژیم سیلابی حاکم، در کنار شرایط ژئومورفولوژیک خاص استان و همچنین حضور گسترده دام و زراعت در جنگل‌ها، منجر به فرسایش شدید خاک در استان شده است.

راهکارها

- ✓ اجرای طرح جامع آبخیزداری در حوضه‌های آبخیز
- ✓ اجرای طرح‌های آبخوان‌داری

❖ مدیریت نامطلوب پسماندهای خانگی

شهرداری‌های شهرهای استان همواره در موضوع دفن زباله‌ها و مدیریت پسماند، با مشکلات فراوانی روبه‌رو هستند. روزانه ۵۵۰ تن پسماند خانگی در استان تولید می‌شود، هیچگونه کارخانه کمپوست و بازیافت نخاله ساختمانی در استان وجود ندارد و پسماند تفکیک نشده در محل‌های دفع و نخاله‌های ساختمانی در طبیعت رها می‌شوند.

در حال حاضر تنها رویکرد در مدیریت پسماندهای خانگی، انبارسازی و گاهی اوقات دفن غیراصولی آن است و هیچگونه عملیات تفکیک و بازیافت پسماندهای خانگی در سطح استان صورت نمی‌پذیرد. با وجود شرایط خاص جغرافیایی بخصوص در شهر ایلام (مانند شیب زیاد اراضی و پوشش جنگلی)، از ابتدا مطالعه اصولی در زمینه مکان‌یابی محل‌های دفن زباله صورت نگرفته است. برای مثال، سایت کنونی دفن زباله شهر ایلام، در دامنه‌های پُرشیب جنگلی (موقعیت حساس اکولوژیکی) و در بالادست حوضه آبخیز سد ایلام (تنها منبع شرب شهر ایلام) واقع شده است.

راهکارها

- ✓ اجرای طرح‌های تفکیک از مبدأ زباله‌های خانگی
- ✓ بازنگری و مکانیابی علمی محل‌های دفن زباله
- ✓ تأسیس کارخانه‌های کمپوست و بازیافت نخاله ساختمانی

۲- بخش منابع آب

از مجموع آب قابل‌استحصال در استان، ۵,۸٪ برای شرب، ۹۲,۶٪ در کشاورزی و ۱,۶٪ برای صنعت استفاده می‌شود. استان ایلام جزو هفت استان بحران‌زده کشور در زمینه حجم منابع آب است که هم از نظر کمی و هم از نظر کیفی با مشکلاتی به شرح زیر مواجه است.

❖ معضلات کمی و کیفی منابع آب

برخی از نقاط استان با افت ۱۲ متری سطح آب زیرزمینی (در یک سال) روبه‌رو است. میانگین سالانه افت آب زیرزمینی در کل استان ۰,۵ متر است. از مجموع ۱۹ دشت آبی در استان، وضعیت چهار دشت مهران، برتش، موسیان و قسمتی از دشت عباس شرقی ممنوعه بحرانی است. در مجموع، میزان کسری مخازن آب زیرزمینی در استان ایلام معادل ۱۷ میلیون متر مکعب است.

پارهای از رودخانه‌های استان از ابتدای سرچشمه کیفیت نامناسبی دارند. درخصوص منابع آب زیرزمینی نیز، هدایت الکتریکی در ۴۱٪ از منابع استان بیش از ۲۰۰۰ میکروموس بر سانتی‌متر (کیفیت نامناسب) است.

کاهش بارش باران در سال‌های گذشته و برداشت غیرمجاز از منابع زیرزمینی، از مهمترین دلایل افت کمی منابع آب استان به شمار می‌رود. عمده معضلات کیفی منابع آب سطحی و زیرزمینی، به دلیل وجود سازندهای تبخیری و کارستی در سطح استان ایلام است.

راهکارها

- ✓ مکانیزاسیون آبیاری در کشاورزی
- ✓ تقویت سفره‌های آب زیرزمینی با استفاده از عملیات آبخیزداری و آبخوان‌داری

❖ وسعت کم سطح زیرکشت و عملکرد پایین تولید

براساس مطالعات انجام‌شده، شاخص سطح زیرکشت در شهرستان‌های استان از ۳۰٪ تا ۵۰٪ متغیر است. همچنین، اینکه بیش از نیمی از کشاورزان استان در کمتر از ۵ هکتار زمین به کشاورزی مشغولند. از لحاظ ضریب توسعه‌یافتگی مربوط به عملکرد تولید در هکتار، شاخص تولید محصول در شهرستان‌های مختلف استان کمتر از ۵۰٪ است. مطالعات خاکشناسی در استان ایلام نشان می‌دهد که بیش از نیمی از مساحت اراضی استان را لیتوسل‌های آهکی متشکل از مارن‌های نمکی و گچی همراه با مقداری پلاکت‌های نمک تشکیل داده و خاک‌های تقریباً مناسب کشاورزی نیز عمدتاً در نواحی کم‌آب و یا سطوح ناهموار واقع شده‌اند. موانع فراوان از جمله تغییر اقلیم، گردوغبار، فرسایش خاک و کمبود منابع آب همواره منجر به کاهش سطح عملکرد محصولات کشاورزی می‌شود. همچنین، نبود تمایل به سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی نسبت به سایر بخش‌ها، مسئله‌ای بارز است. براساس آمار، کمترین میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در استان، حدود ۵٪ و متعلق به بخش کشاورزی است. ریسک سرمایه‌گذاری در این بخش و مشکلاتی که در برگشت سرمایه وجود دارد، باعث بی‌میلی سرمایه‌گذاران شده است.

راهکارها

- ✓ استفاده بهینه از آب رودخانه‌های استان به منظور بالابردن میزان اراضی آبی استان
- ✓ تغییر الگوی کشت و علمی و مدرن کردن تولید محصولات کشاورزی
- ✓ تزریق سرمایه به بخش کشاورزی
- ✓ مکانیزاسیون کشاورزی

۳-۳- حوزه سیاست اجتماعی و فرهنگی

همزمان با رشد ۰٫۴٪ جمعیت استان ایلام از ۵۴۵،۷۸۷ نفر در سال ۱۳۸۵ به ۵۵۷،۵۹۹ نفر در سال ۱۳۹۰، نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین نیز به نفع افزایش جمعیت شهرنشین تغییر یافته است؛ به گونه‌ای که جمعیت شهرنشین استان طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ از ۳۳۱،۲۳۱ نفر (۶۰٫۷٪) به ۳۵۶،۸۹۶ نفر (۶۴٪) و جمعیت روستانشین از ۲۱۰،۷۰۳ نفر (۳۹٫۳٪) به ۱۹۹،۳۲۷ نفر (۳۶٪) رسیده است. همچنین، نسبت جنسی جمعیت در سال ۱۳۸۵ برابر با ۱۰۴٫۲ و در سال ۱۳۹۰ برابر با ۱۰۲٫۷ نفر بوده است، که در سال ۱۳۸۵ از نرخ کشور (۱۰۳٫۶) بالاتر بوده و در سال ۱۳۹۰ نسبت جنسی پایین‌ترین را نسبت به نرخ کشور (۱۰۱٫۸) تجربه کرده است. در مقایسه استان ایلام با کل کشور می‌توان گفت که در همه دوره‌های مورد بررسی، درصد شهرنشینی استان پایین‌تر از درصد شهرنشینی کشور است. روند مهاجرت استان حاکی است که در فاصله دهه ۱۳۸۵-۱۳۷۵ به ازای هر ۱۰۰ نفر مهاجر خارج‌شده از استان، ۷۷ نفر به استان وارد شده‌اند، درحالی‌که همین تعداد در فاصله سال ۱۳۹۰-۱۳۸۵ برابر با ورود ۱۰۱٫۶ نفر مهاجر در ازای هر

۱۰۰ نفر مهاجر خارج شده از استان است. علل مهاجرت به استان ایلام به ترتیب تابع الگوی مهاجرت‌های تبعی (تابعیت از خانواده)، انجام یا پایان نظام وظیفه و اتمام دوره تحصیل است.

در فاصله سال‌های ۹۰-۱۳۸۵، نرخ ازدواج در استان ایلام اندکی بالاتر از متناظر کشوری است؛ چنانکه نرخ ازدواج در سال ۱۳۹۰ در کشور برابر با ۱۳,۸٪ و برای استان ایلام برابر با ۱۵,۸٪ بوده است. این نرخ در سال ۱۳۸۵ نیز برای کشور ۱۳,۴٪ و برای استان ایلام ۱۱,۴٪ است. در واقع، در فاصله سال‌های مورد نظر، نرخ ازدواج در کشور تغییر چشمگیری نداشته، درحالیکه نرخ آن در استان ایلام شیب صعودی را طی کرده است.

آمار نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۰ میزان طلاق در هر هزار نفر جمیت ۱۰ ساله و بیشتر دارای همسر برابر با ۲,۱ نفر است، که این میزان برای کل کشور در سال مذکور برابر با ۳,۷ نفر است. همچنین، نسبت طلاق به ازدواج در استان ایلام در سال ۱۳۹۲ حکایت از ۹,۴ طلاق در برابر هر یکصد واقعه ازدواج دارد که لازم به ذکر است این میزان برای کل کشور برابر با ۲۰,۱ است. در نگاه اول به نظر می‌رسد بافت سنتی استان ایلام منجر به ایجاد وضعیتی خاص در نهاد خانواده در استان شده است؛ چنانکه هنجارها و قواعد سنتی که طلاق را امری مردود و گاه مطرود طبقه‌بندی می‌کند، منجر شده است تا در آمار رسمی نرخ طلاق استان پایین‌تر از نرخ کشوری باشد. اما از سویی دیگر نارضایتی‌های زندگی خانوادگی را می‌توان در بالابودن نرخ خودکشی بویژه در زنان استان دنبال کرد (جلوتر در مورد وضعیت خودکشی در استان بحث شده است).

در سال ۱۳۹۰، نرخ باسوادی جمعیت ۶ ساله و بیشتر استان برابر با ۸۲,۳٪ بوده است که این نرخ برای مردان و زنان ساکن در استان به ترتیب برابر با ۸۶,۶٪ و ۷۸٪ بود. همچنین، تعداد دانشجویان در حال تحصیل دانشگاهی استان در سال مذکور، برابر با ۴۲۶۶۴ نفر بوده که از این رقم، ۲۷,۵٪ دارای مدرک کاردانی، ۶۳,۸٪ کارشناسی و ۸,۶٪ کارشناسی ارشد و بالاتر بوده‌اند. در سال ۱۳۹۰، نرخ مشارکت اقتصادی استان نسبت به کشور بالاتر بود؛ بطوریکه از هر ۱۰۰ نفر واقع در سن فعالیت استان (افراد ۱۰ سال و بالاتر)، ۳۹,۴ نفر شاغل یا به دنبال کار بوده‌اند، درحالیکه این نرخ برای کل کشور برابر با ۳۸,۱ بود.

در سال ۱۳۷۵، از کل جمعیت فعال در استان ایلام، ۱۶,۵٪ بیکار بوده‌اند که در سال ۱۳۸۵ به ۲۷,۲٪ (۲۷,۲٪ در کشور) و در سال ۱۳۹۰ با ۴,۴٪ کاهش به ۲۲,۸٪ (۱۴,۸٪ در کشور) رسیده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱).

یکی دیگر از شاخص‌های قابل توجه در بررسی روند توسعه استان، توجه به نرخ بیکاری دارندگان تحصیلات عالی است. نرخ تحصیل‌کردگان بیکار استان در سال ۱۳۷۵ ۱,۵٪ بود که در سال ۱۳۸۵ به ۱۳٪ و در سال ۱۳۹۰ به ۲۷,۱٪ افزایش یافت. این در حالی است که تعداد تحصیل‌کردگان بیکار کل کشور در سال ۱۳۹۰ حدود ۲۰٪ است. در سال ۱۳۹۰ بالاترین درصد شاغلین استان در گروه شغلی کارکنان ماهر، کشاورزی، جنگلداری و ماهیگیری با ۳۱,۱٪ بوده است. همچنین، بالاترین درصد شاغلین مناطق شهری استان ایلام در سال ۱۳۹۰ متعلق به گروه عمده شغلی کارگران ساده با ۱۵,۷٪ و در مناطق روستایی کارکنان ماهر در بخش کشاورزی، ماهیگیری و جنگلداری با ۵۷,۱٪ است.

در ادامه، پس از بررسی میدانی وضعیت استان و همچنین رصد داده‌های تجربی و اطلاعات رسمی ملی، با توجه به ویژگی‌های استان ایلام می‌توان مجموعه‌ای از مسایل خاص اجتماعی و فرهنگی را شناسایی و بحث کرد که در اینجا به برخی از مهمترین آنها اشاره می‌شود.

شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی استان ایلام	
تقابل قانون و فرهنگ سنتی-طایفه‌ای	خُرده‌فرهنگ‌های متفاوت عشیره‌ای موجب شده‌است که در بسیاری از موارد امکان گفتگوی قانونی و یا میانجیگری‌های اخلاقی کم‌رنگ شود؛ چنانکه برگزاری مراسم‌های مختلف خانوادگی، مذهبی، ملی و سنتی، تعیین مجازات و پاداش، تعیین وضعیت‌های حقوقی مانند ارث، تعیین سبک زندگی و میزان معاملات اقتصادی و تمامی اصول مورد نیاز برای زیست اجتماعی در این جامعه، برعهده بزرگ عشیره یا طایفه قرار دارد.
نزاع‌های فردی و دسته‌جمعی	میزان دستگیرشدگان نزاع‌های خیابانی در استان در سال ۱۳۸۵ برابر با ۱۰۶,۴ نفر در هر صد هزار نفر جمعیت است که این میزان برای کل کشور برابر با ۲۵,۵ بوده‌است. اما در سال ۱۳۹۱ میزان نزاع‌های خیابانی در استان برابر با ۵۷,۱ و در کشور ۱۹,۶ بوده‌است. چنانکه مشاهده می‌شود، نرخ نزاع‌ها در استان ایلام در یک دوره شش ساله به نصف رسیده‌است، درحالی‌که نرخ کشور در همین فاصله کاهش کمتری را تجربه کرده‌است.
بیکاری تحصیلگردگان	نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۰ برابر با ۲۲,۸٪ و در سال ۱۳۸۵ برابر با ۲۷,۲٪ گزارش شده‌است، درحالی‌که نرخ آن در کشور در سال ۱۳۹۰ برابر با ۱۴,۸٪ و در سال ۱۳۸۵ برابر با ۱۲,۸٪ است. موضوع مهم در این نرخ بیکاری، بیکاری دارندگان تحصیلات عالی است؛ بطوریکه در سال ۱۳۷۵ از کل جمعیت دارای تحصیلات عالی ۱,۵٪، در سال ۱۳۸۵ برابر با ۱,۳٪ و در سال ۱۳۹۰ برابر با ۲,۱٪ بیکار بودند.
طلاق از ازدواج	آمار رسمی کشور حاکی است که از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ تعداد ازدواج‌های ثبت‌شده کل استان ایلام به شکلیافزایشیاز ۱۱,۴ نفر در هر هزار نفر در سال ۱۳۸۵ به ۱۵,۸ نفر در سال ۱۳۹۰ رسیده‌است. تعداد طلاق ثبت‌شده و میزان تغییر آن از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۵، در برابر هر هزار نفر جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر دارای همسر در استان ایلام ۱,۱ واقعه طلاق (در برابر ۲,۸ واقعه در کل کشور) ثبت شده‌است که در سال ۱۳۹۰ به ۲,۱ واقعه (در برابر ۲,۹ واقعه در کل کشور) افزایش یافته‌است.
خودکشی	میزان اقدام به خودکشی در استان در سال‌های ۱۳۷۵، ۱۳۸۰، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب برابر با ۲۳، ۲۸,۹، ۳۷,۴، ۷۷,۳ و ۷۱,۸ نفر در هر صد هزار نفر است. این در حالی است که این نرخ برای کل کشور به ترتیب برابر با ۵,۱، ۵,۷، ۴,۴ و ۴,۵ نفر بوده‌است.

چالش‌ها، علل و راهکارها

❖ **تقابل قانون و فرهنگ سنتی-طایفه‌ای**

استان ایلام همانند استان‌های همسایه خود در غرب ایران، در طول تاریخ دارای بافتی عشیره‌ای-قبیله‌ای است که این موضوع در اثر همسایگی آن با کشور عراق تشدید نیز شده‌است. بافت ایلی و عشیره‌ای در این استان همانند دیگر

مناطق و استان‌های مجاور خود، وضعیتی منحصر به فرد را برای استان رقم زده است. خُرده‌فرهنگ‌های متفاوت عشیره‌ای موجب شده است که در بسیاری از موارد امکان گفتگوی قانونی و یا میان‌جیگری‌های اخلاقی کم‌رنگ شود؛ چنانکه برگزاری مراسم‌های مختلف خانوادگی، مذهبی، ملی و سنتی، تعیین مجازات و پاداش، تعیین وضعیت‌های حقوقی مانند ارث، تعیین سبک زندگی و میزان معاملات اقتصادی و تمامی اصول مورد نیاز برای زیست اجتماعی در این جامعه، برعهده بزرگ عشیره یا طایفه قرار دارد.

از سویی، با حضور و پُررنگ‌شدن نقش قانون و حرکت جامعه سنتی به سوی قواعد و اصول حاکم بر جهان مدرن، و در مقابل عدم پذیرش صددرصدی نسل جوان از قواعد حاکم بر زیست اجتماعی سنتی در استان، شاهد اختلافات و درگیری بین این دو نهاد هستیم. از طرفی، بزرگ‌ها و خان‌های عشایر و طوایف قدرت و نفوذ قبل خویش را نداشته و مردم، بویژه جوانان، نیز تابع الگوهای رفتاری سنتی نیستند. همچنین، با قدرتمندشدن قوانین و حضور قانون در جامعه جهت برقراری نظم اجتماعی، امکان عدم دخالت قانون در امور وجود ندارد؛ چراکه نظم عمومی و اتحاد ملی و استانی را در معرض تهدید قرار می‌دهد. ضمن اینکه بدلیل ترکیب بالای ۹۷ درصدی کردشینان در استان، شاهد هستیم که حساسیت‌ها و گاه تقابلهای فرهنگی و قومیتی میان مردم ایلام با دیگر استان‌های مجاور، پُررنگ‌تر و پُرخاصیه‌تر از استان‌های مشابه است.

راهکارها

- ✓ استانداری و شهرداری‌های استان، در محلات و فضاهای شهری با ایجاد فضاهای ممکن مانند ساخت پارک، ورزشگاه، مراکز فرهنگی و هنری و ... پیوند محلات و قومیت را به سمت پیوندهای فرهنگی، ورزشی و ... سوق دهند، چنان که با تشکیل فضاهای فراقومی امکان پیوند جدیدی میان افراد را فراهم کنند.
- ✓ با استفاده از عناصر موجود و فعال در آن جامعه مانند ریش سفیدان محلی، تشکیل شوراهای محلی و قومی، حضور بزرگان و افراد صاحب نفوذ در شوراهای شهر، محله و شوراهای حل اختلاف، به رفع و رجوع مشکلات و مسائل از طریق مسالمت آمیز همت گماشت.
- ✓ پیشنهاد می‌شود تا مجدداً مسئله ایرانی بودن به عنوان محور تعریف و تاکید در دستور کار مسئولین، نهادها و سازمان‌های مختلف قرار گیرد. این امر را می‌توان با پیوند میان امر سنت و امر مدرن در استان تحقق بخشید. در واقع با حفظ حق زبان و فرهنگ لری که آن‌را می‌توان از طریق تقویت سنن، آداب و قواعد زیست اجتماعی سنتی که پیوند مناسبی با شهروندی ایرانی دارد، به رسمیت شناخت و از این طریق لرستانی بودن به مثابه ایرانی بودن، افتخاری خاص در نظر مردم باشد.
- ✓ ایجاد کانون‌های فرهنگی و اجتماعی که حافظ سنت‌ها، قواعد و اصول زیست اجتماعی لرستان سنتی است، به سنت لرستانی بودن در قالب امر مدرن (نهادمند شدن)

- ✓ با رویکرد شهروندسازی کنشگران اجتماعی و شهری کردن نهادهای متعدد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، امکان بروز امر مدرن را فراهم آورد. در این مسیر استفاده از مکانیزم‌ها و قواعد سنتی همچون تشکیل شوراهای مشورتی از بزرگان اقوام در سازمان‌ها و نهادهای دولتی و سوق دادن نهادهایی همچون شورای شهر و روستا که متشکل از نمایندگان اقوام مختلف است، به حل معضلات از طریق حاکمیت قانون ضروری به نظر می‌رسد.
- ✓ اجرای ممنوعیت‌های سازمانی در جهت جلوگیری از تشکیل نهادها بر اساس قومیت، یکی دیگر از راهکارهای پیشنهادی است؛ چنان که برای مثال مسئولین استان موظف باشند تا معاونین و اعضای شورای مشورتی خود را از دیگر اقوام غیرهمسان خود برگزینند.
- ✓ طبقه‌بندی محلات شهرستان‌های استان بر اساس الگویی باشد تا امکان پیوند فیزیکی و فضایی را بین اقوام همسان ندهد؛ چرا که در نتیجه موجب تقویت پیوند اجتماعی خواهد شد.

❖ نزاع‌های فردی و دسته‌جمعی

با استناد به آمار رسمی و ثبتی کشور در ارتباط با آسیب‌های اجتماعی استان ایلام، می‌توان گفت آمار تلفات نزاع در استان ایلام طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴، همواره روندی صعودی را در پیش داشته است. بطوریکه بنا بر آمار ارائه‌شده از سوی نیروی انتظامی استان، میزان دستگیرشدگان نزاع‌های خیابانی در استان در سال ۱۳۸۵ برابر با ۱۰۶,۴ نفر در هر صدهزار نفر جمعیت است که این میزان برای کل کشور برابر با ۲۵,۵ بوده است. اما در سال ۱۳۹۱ میزان نزاع‌های خیابانی در استان برابر با ۵۷,۱ و در کشور ۱۹,۶ بوده است. چنانکه مشاهده می‌شود، نرخ نزاع‌ها در استان ایلام در یک دوره شش ساله به نصف رسیده است، درحالی‌که نرخ کشور در همین فاصله کاهش کمتری را تجربه کرده است، از همین رو، بررسی علت و چگونگی کاهش چشمگیر وضعیت نزاع در استان، باید به عنوان موضوعی مستقل مورد تدقیق مسئولین و صاحب‌نظران امر استانی قرار گرفته و طی نشست‌های تخصصی علمی در محیط دانشگاه و در جلسات هم‌اندیشی سیاسی به سایر استان‌هایی که با مسئله مشابه مواجه هستند، منتقل شود.

یکی از مسائل مهمی که در استان مطرح است، نزاع‌های دسته‌جمعی است که با توجه به وضعیت سال ۱۳۹۱ در رابطه با توزیع درصد نزاع دسته‌جمعی مسلحانه و غیرمسلحانه، عمده‌ترین دلایل نزاع به ترتیب شامل ۲۴,۵٪ اختلافات مالی و ملکی، ۲۳,۶٪ اختلافات خانوادگی، ۱۰,۹٪ اختلافات قومی و قبیله‌ای و بقیه متعلق به سایر عوامل هستند.

آنچه در کنار نزاع فردی و گروهی باید مورد توجه قرار گیرد، تعداد دستگیرشدگان قتل و همچنین تعداد مقتولین است؛ بطوریکه تعداد دستگیرشدگان قتل به ازای هر صدهزار نفر در سال ۱۳۹۱ در استان برابر با ۳,۹ نفر و در کل کشور برابر با ۳,۸ نفر بود. درخصوص مقتولین نیز همین روند مشاهده می‌شود؛ چنانکه در سال ۱۳۹۱ تعداد مقتولین در هر صد هزار نفر برابر با ۳,۲ نفر بود و نسبت متناظر آن در کل کشور برابر با ۳ نفر بود.

افزایش درگیری و خشونت در جامعه را می‌توان به عنوان یکی از کلیدی‌ترین نشانگان کاهش همبستگی اجتماعی و همچنین تحمل اجتماعی به حساب آورد. جامعه‌ای که درگیر خشونت و رفع مسائل خویش از طریق برخوردهای کوبنده باشد، امکان گفتگو را از مردمان خود دریغ خواهد کرد. از سویی، درگیری‌های درون و میان قبیله‌ای در وضعیت اکنون جامعه استان، تبدیل به درگیری‌ها و نزاع‌های عمومی شهری و روستایی شده است، که با توجه به بافت خاص منطقه، دارابودن بیشترین مرز مشترک با کشور عراق و مسائل پیچیده بین دولت ایران و عراق، حل و فصل مسایل خاص استان از طریق میانجی‌های محلی و قبیله‌ای امری مطلوب و کاربردی به نظر می‌آید.

راهکارها

- ✓ افزایش تلاش در جهت از بین بردن مناطق حاشیه‌ای که خُرده فرهنگ‌های تندخویی در آنها بیشتر رایج است. زیرا ساکنان این مناطق، مهاجرانی هستند که از روستاها وارد بافت حاشیه‌ای شهرها شده و نتوانسته‌اند در چارچوب‌های اجتماعی و فرهنگی شهر جذب گردند.
- ✓ آموزش مستمر و هدفمند در مدارس استان با هدف آشناسازی دانش‌آموزان با سلاح‌های گرم و سرد و ارائه توضیحات راهگشا به آنها در این زمینه
- ✓ تشکیل و تأسیس گروه‌هایی در روستاها و محلات به سرپرستی و نظارت ریش‌سفیدان و کدخدایان محل برای مداخله به موقع و سازنده در اختلافات محلی و گسترش فرهنگ میانجیگری در حل و فصل اختلافات، و اطلاع‌دادن به مراکز پلیس در صورت وجود بیم درگیری و نزاع
- ✓ آموزش افراد جامعه نسبت به حل و فصل مسئله نزاع و نحوه آرام کردن افراد جهت کاهش پیامدهای آن همانند انتقام‌جویی، نزاع‌های دنباله‌دار، تخریب اموال طرفین نزاع و...
- ✓ هماهنگی بین دستگاه‌های قضایی، انتظامی و امنیتی درباره شیوه رویارویی با نزاع‌ها و مسببین آنها به منظور کاهش نزاع‌های جمعی
- ✓ گردآوری اطلاعات جامع درباره نزاع جمعی توسط دستگاه‌های ذیربط، به منظور انجام مطالعات کاربردی و بنیادی در این زمینه

❖ بیکاری تحصیل‌کردگان

نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۰ برابر با ۲۲٫۸٪ و در سال ۱۳۸۵ برابر با ۲۷٫۲٪ گزارش شده است، درحالی‌که نرخ آن در کشور در سال ۱۳۹۰ برابر با ۱۴٫۸٪ و در سال ۱۳۸۵ برابر با ۱۲٫۸٪ است. موضوع مهم در این نرخ بیکاری، بیکاری دارندگان تحصیلات عالی است؛ بطوریکه در سال ۱۳۷۵ از کل جمعیت دارای تحصیلات عالی ۱٫۵٪، در سال ۱۳۸۵ برابر با ۱۳٪ و در سال ۱۳۹۰ برابر با ۲۷٫۱٪ بیکار بودند.

این مسئله به‌خودی‌خود دو موضوع را دامن خواهد زد. در ابتدا عدم ماندگاری و ثبات نیروی متخصص در منطقه که به دلیل عدم جذب و امکان فعالیت اقتصادی و حرفه‌ای، روانه سایر استان‌ها خواهد شد و در اغلب موارد بدلیل عدم دسترسی به فرصت‌ها و موقعیت‌های مناسب، در وضعیتی حاشیه‌ای در استانی دیگر مشغول به فعالیت خواهد شد. این در حالی است که استان مبدأ، از شناخت محلی و منطقه‌ای و تخصص مرتبط محروم خواهد شد.

در سوی دیگر، عدم جذب و پذیرش نیروهای متخصص در استان، موجب دلزدگی و عدم انگیزه در نیروی‌های جوان و پویا جهت ادامه تحصیل خواهد شد. این موضوع با توجه به بافت خاص استان و دوری از دسترسی‌های مناسب به مشاغل امن، وضعیت آسیب‌های اجتماعی از جمله اعتیاد و سرقت را افزایش خواهد داد.

از دیگر مسائل خاص در قشر تحصیل‌کردگان بیکار، باید به احساس بی‌ارزشی در آنها اشاره داشت. بیکاری چه بخاطر فراهم‌نبودن زمینه کار باشد و چه بخاطر عدم تلاش و قصور خود فرد، در هر دو صورت باعث می‌شود که فرد مورد سرزنش اطرافیان بخصوص خانواده قرار گیرد و یا حداقل اطرافیان توجه لازم را نسبت به فرد بیکار نداشته باشند، در این صورت، فرد احساس بی‌ارزشی می‌کند و از آنجاکه وضعیت استان در بین این گروه بالاتر از نرخ کشوری است و همچنین نرخ بیکاری استان نیز بالاتر از وضعیت کشوری قرار دارد، این وضعیت را می‌توان بیش از زمینه‌های فردی مربوط به ساختار غیرهدفمند و برنامه‌ریزی‌شده در استان مرتبط دانست.

نقش بیکاری در بین آسیب‌های اجتماعی استان من جمله خودکشی، خود را چنان بروز می‌دهد که بنا بر آمار رسمی اداره کل پزشکی قانونی استان، ۳۷٪ اقدام‌کنندگان به خودکشی علت این اقدام را در مسئله بیکاری عنوان کرده‌اند.

بنابر آمار رسمی کشور نرخ اشتغال استان ایلام از ابتدای دهه ۱۳۷۰ تا سال ۱۳۹۰ همواره کمتر از میانگین کشوری بوده‌است. نرخ اشتغال جمعیت فعال در استان ایلام، در سال ۱۳۷۵، برابر با ۸۳٫۵٪ است، که در سال ۱۳۸۵ به ۸۲٫۷٪ کاهش یافته، و در سال ۱۳۹۰ برابر با ۷۷٫۲٪ بوده‌است. نرخ اشتغال برای کل کشور به ترتیب در سال‌های ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ برابر با ۹۰٫۹٪، ۸۷٫۲٪ و ۸۵٫۳٪ بوده‌است.

از سویی عمده گروه‌های فعال اقتصادی استان در سال ۱۳۹۰، با ۴۲٫۸٪ متعلق به خدمات، ۳۲٫۴٪ متعلق به کشاورزی و ۱۸٫۱٪ مرتبط به بخش صنعت است.

نرخ بیکاری استان ایلام در سال ۱۳۸۵ برابر با ۲۷٫۲٪ و در سال ۱۳۹۰ با ۴٫۴٪ کاهش، به ۲۲٫۸٪ رسیده‌است. این در حالی است که نرخ بیکاری کشور در سال ۱۳۸۸ و ۱۳۹۰ به ترتیب برابر با ۱۲٫۸٪ و ۱۴٫۸٪ بوده‌است. از این‌رو با وجود بهبود اندک وضعیت بیکاری استان در سال‌های اخیر، همچنان استان وضعیت بیکاری بالاتر از نرخ کشوری را تجربه می‌کند.

بیکاری در دو سطح فردی و جمعی بر وضعیت سلامت اجتماعی و روانی اثرگذار است. چنان که از جمله پیامدهای بیکاری در سطوح فردی، فقر و تنگدستی و محرومیت از رفاه و آسایش مادی است. بیکاری باعث می‌شود که فرد و خانواده از امکانات مورد نیاز و رفاه و آسایش زندگی محروم گردد. این مسئله به مرور زمان، آرامش روانی خانواده را متزلزل نموده و چه بسا باعث محرومیت فرزندان از تحصیل و دیگر مزایای زندگی اجتماعی می‌گردد. خانواده و فرزندان، اوضاع معیشتی خود را با وضعیت زندگی دیگران به‌خصوص خانواده‌هایی از فامیل که از نظر اقتصادی در وضع

مطلوبی قرار دارند، مقایسه نموده و از زندگی خود مرتب اظهار نارضایتی کنند و در بعضی موارد حتی ممکن است این امر به فروپاشی نظام خانواده منجر شود.

همچنین بیکاری، زمینه ساز بزهکاری است. جامعه‌شناسان علل متعددی را برای بزهکاری ذکر کرده‌اند که یکی از آن علل عامل اقتصادی و فقر و بیکاری است. بیکاری باعث می‌شود جوانان برای تأمین زندگی خود مرتکب بزه و کارهای خلاف شوند. تحقیقات نشان داده است که بیش از نصف افرادی که مبتلا به بزهکاری شده‌اند، افراد بیکار بوده‌اند و یا حداکثر عمر خود را به صورت فصلی کار کرده و مرتب تغییر شغل داده‌اند.

در سطح اجتماعی نیز باید اذعان داشت که بیکاری و بازده اندک کاری یکی از عوامل عقب‌ماندگی کشور و جامعه است. در بسیاری از کشورهای جهان که شاهد موفقیت‌های مهم و قابل توجه نیستیم، میزان ساعات کاری در روز به دقایقی چند، بیش‌تر نمی‌رسد و از این روی باعث شده تا در زمره کشورهای عقب مانده و توسعه نیافته و یا در حال رشد باقی بمانند و نتوانند لذت رشد و پیشرفت و استقلال اقتصادی را درک نمایند. این وضعیت در کشور ما به ۱۶ دقیقه در روز می‌رسد.

راهکارها

- ✓ رصد مستمر وضعیت تحصیلکردگان بیکار
- ✓ تلاش در جهت تغییر فرهنگ کار در بین مردم استان از طریق حمایت از کارگاه‌های کوچک و بزرگ صنعتی و فنی و حرفه‌ای از طریق پرداخت تسهیلات پولی و بانکی و مالیاتی؛ تقویت اعتمادبه‌نفس در سطوح مختلف جامعه برای خودشکوفایی توانایی‌های خود از طریق برگزاری مسابقات و دوره‌های فنی و حرفه‌ای و حمایت از کارآفرینان؛ کاهش وابستگی عامه مردم به زمین‌های کشاورزی و تشویق و حمایت از آنان برای تبدیل زمین‌های کشاورزی به کارگاه‌های کوچک خانگی و محلی

❖ طلاق از ازدواج

ازدواج یکی از مهمترین پدیده‌های اجتماعی، فرهنگی و زیستی مربوط به جامعه و انسان محسوب می‌شود که هم متأثر از تحولات جامعه و هم تأثیرگذار بر تحولات آن می‌باشد. الگوهای ازدواج تحت تأثیر «تغییرات ساختاری» و «تغییر ایده‌ها و اشاعه آن» و بطور کلی متأثر از جایگاه جوامع است. از همین رو، با توجه به آنکه استان ایلام دارای بافتی سنتی است، تغییر الگوی ازدواج و امکان طلاق در استان می‌تواند به مثابه تغییری از سبک زندگی قلمداد شود.

آمار رسمی کشور حاکی است که از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ تعداد ازدواج‌های ثبت‌شده کل استان ایلام به شکلی افزایشی از ۱۱,۴ نفر در هر هزار نفر در سال ۱۳۸۵ به ۱۵,۸ نفر در سال ۱۳۹۰ رسیده است. محاسبه میزان این شاخص نسبت به تعداد افراد ۱۰ ساله و بیشتر طی دوره مذکور نیز بیانگر افزایش آمار ازدواج‌های ثبت‌شده در استان می‌باشد.

همچنین، بررسی تعداد ازدواج‌های ثبت‌شده مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد که در تمام دوره‌های ذکرشده، تعداد و میزان ازدواج‌های ثبت‌شده مناطق شهری و روستایی روندی افزایشی داشته است. تغییر ساختار سنی جمعیت استان به لحاظ حجم بالای موالید در دهه ۱۳۶۰ و افزایش تعداد مردان و زنان در سن ازدواج در سال‌های اخیر، می‌تواند از جمله علل افزایش تعداد ازدواج در استان باشد که این تغییرات از هرم سنی جمعیت نیز کاملاً مشهود است. علاوه بر افزایش جمعیت در معرض واقعه، افزایش تعداد دفترخانه‌های ازدواج و طلاق را نباید نادیده پنداشت. بنابراین، می‌توان اذعان داشت که رشد مشاهده‌شده، فقط ناشی از رشد واقعی واقعه ازدواج نبوده، بلکه این ارقام نشان‌دهنده رشد ثبت ازدواج‌های صورت‌گرفته نیز می‌باشد.

تعداد طلاق ثبت‌شده و میزان تغییر آن از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۵، در برابر هر هزار نفر جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر دارای همسر در استان ایلام ۱,۱ واقعه طلاق (در برابر ۲,۸ واقعه در کل کشور) ثبت شده است که در سال ۱۳۹۰ به ۲,۱ واقعه (در برابر ۲,۹ واقعه در کل کشور) افزایش یافته است.

همچنین، بررسی روند تغییرات تعداد و میزان طلاق به تفکیک مناطق شهری و روستایی مشخص می‌سازد که هم در مناطق شهری و هم در مناطق روستایی، تعداد و میزان طلاق‌های ثبت‌شده استان افزایش داشته است؛ چنانکه میزان طلاق‌های ثبت‌شده مناطق شهری استان در سال ۱۳۹۰ برابر با حدود ۲,۲ طلاق در برابر هر هزار نفر جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر دارای همسر ساکن در مناطق شهری می‌باشد (۴,۴ واقعه در کل کشور) که میزان مذکور در مقایسه با سال ۱۳۸۵ افزایش داشته است. طلاق‌های ثبت‌شده مناطق روستایی استان نیز در سال ۱۳۸۵ حدود ۰,۸ واقعه طلاق در برابر هر هزار نفر جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر دارای همسر ساکن در مناطق روستایی بوده است (۱,۵ واقعه در کل کشور).

همچنین، نسبت طلاق به ازدواج در استان ایلام در سال ۱۳۹۲ حدود ۹,۴ طلاق در برابر هر یکصد واقعه ازدواج است که در مقایسه با سال ۱۳۸۵ که برابر با ۴,۳ واقعه بود، افزایش داشته است، درحالی‌که نسبت این تغییرات در کشور از ۱۶ به ۲۰ واقعه است و از همین رو روند افزایش نسبت طلاق به ازدواج، در استان صعودی‌تر از کل کشور بوده است.

راهکارها

- ✓ تاکید بر تغییر الگوی ازدواج اجباری از طریق آگاهی‌بخشی به خانواده‌ها در انجمن‌های محلی
- ✓ تغییر رویکرد نسبت به نقش مشاوره در فضای عمومی از طریق تبلیغات رسانه‌ای و حضور در مراکز عمومی قابل دسترس مردم
- ✓ شکستن تابوهای سنتی که بر منفور بودن امر طلاق و طرد شدن فرد مطلقه (بویژه زنان) در جامعه تاکید دارد
- ✓ تشویق و ترغیب خانواده‌ها جهت حمایت از فرزندان دختر و پسر برای ادامه تحصیل
- ✓ آموزش خانواده‌ها بویژه در محلات و گروه‌های کم برخوردار از سرمایه فرهنگی و اجتماعی در خصوص فراهم آوردن زمینه‌های ازدواج موفق برای فرزندان

✓ از سویی باتوجه به وضعیت فرهنگی خاص استان که تابع الگوهای قبیله‌ای و عشیره‌ای است، آموزش پسران و دختران در دوره‌های سنین کودکی نسبت به برابری و برابرنگاری زن و مرد در تعیین حق زندگی، الگو و سبک زندگی

❖ خودکشی

خودکشی در استان ایلام همانند استان‌های همسایه آن (کردستان و لرستان) در وضعیت بحرانی قرار دارد. نرخ خودکشی بنا بر آمار ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران و سالنامه استان ایلام در سال‌های بعد از ۱۳۷۰، حاکی از آن است که نرخ اقدام به خودکشی و خودکشی‌های منجر به مرگ بسیار بالاتر از نرخ میانگین کشوری را تجربه کرده است؛ بطوریکه بنا بر آمار نیروی انتظامی جمهوری اسلامی، میزان اقدام به خودکشی در سال‌های ۱۳۷۵، ۱۳۸۰، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب برابر با ۲۳، ۲۸، ۳۷، ۴۳ و ۷۱،۸ نفر در هر صد هزار نفر است. این در حالی است که این نرخ برای کل کشور به ترتیب برابر با ۱،۵، ۵، ۷، ۴، ۴، ۵ نفر بوده است.

همچنین، در سال‌های اخیر، نرخ خودکشی منجر به مرگ از سال ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴ روند کُند کاهشی را طی کرده است؛ چنانکه از سال ۱۳۹۱ نرخ منجر به مرگ از ۲۴ نفر به ازای هر صد هزار نفر به ۱۶ نفر در سال ۱۳۹۴ کاهش یافته است. این کاهش روند در استان، با وضعیت‌های امکان انتخاب‌های آزاد اجتماعی من جمله تغییر در الگوی طلاق و ازدواج قابل تأمل است.

توزیع نسبی جنسیت در افرادی که خودکشی کرده‌اند، نشان می‌دهد که هم در کل کشور و هم در استان ایلام همواره مردان بیش از زنان دست به خودکشی می‌زنند. در سال ۱۳۹۱ میزان اقدام به خودکشی مردان در استان ۷۷،۷ نفر و زنان برابر با ۷۰،۹ نفر بوده است.

از نظر سنی نیز، سن ۲۵ تا ۳۴ ساله با ۲۹،۶٪ و ۱۸ تا ۲۴ ساله با ۲۸،۲٪ بالاترین درصد افراد اقدام‌کننده به خودکشی را به خود اختصاص داده‌اند. از این رو، به هنگام چاره‌جویی برای حل مشکل خودکشی در استان، باید به جوانی گروه هدف توجه ویژه نشان داد. خودکشی زمانی رخ می‌دهد که اعضای جامعه احساس بُن‌بست کرده و همزمان خود را به اندازه‌ای قدرتمند تصور نمی‌کنند که توان در هم‌شکستن وضعیت عمومی را داشته باشند. احساس بُن‌بست‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی از جمله مهمترین دلایل اقدام افراد به خودکشی شناسایی شده‌اند. از سویی، در استانی همانند ایلام پس از سال‌های جنگ تحمیلی، خودسوزی در بین زنان و به دار آوریختن در میان مردان، به روش‌هایی برای اقدام به خودکشی رایج شدند. این در حالی است که در چندساله اخیر (از سال ۱۳۸۵ به بعد)، شیوه خودکشی به

استفاده از قرص سولفید آل‌مینیوم (که در عامه به قرص برنج شهرت دارد) در میان زنان و استفاده از تفنگ و شلیک به سر در میان مردان، تغییر شکل داده است.

راهکارها

- ✓ آگاهی‌بخشی به دختران و پسران جوان برای حل مسایل
- ✓ بازکردن متناسب فضای اجتماعی استان برای رشد و عرضه‌شدن جوانان در محیط‌های اجتماعی و کم‌کردن بار تقدیرگرایی بجای روح اجبارگرایی
- ✓ شناسایی گروه‌های در معرض آسیب و ارائه خدمات مشاوره و روانپزشکی، حمایت، مراقبت و ارتباط با اعضای خانواده فرد در معرض آسیب نیز حائز اهمیت است. نکته بسیار مهم این سیاست بر این است که بر اساس این رویکرد فرد خودکشی کرده و یا افرادی که در معرض پدیده خودکشی قرار دارند، بیمار تلقی شده و نیازمند مراقبت-های پزشکی و روانپزشکی هستند.
- ✓ اجرای برنامه‌هایی نظیر تقویت نهادهای مدنی فعال در جامعه در زمینه حمایت از افراد، گروه‌ها و خانواده‌ای در معرض آسیب‌های اجتماعی از طریق حمایت‌های قانونی، مالی و معنوی از آنان ضروری است
- ✓ رفع مسائل اقتصادی و کاهش احساس محرومیت نسبی، بهبود و تقویت وضعیت عینی اقتصادی جامعه ایلام و ایجاد شدن مشاغل متنوع و سودآور که نه تنها امروز فضا و سبک زندگی عمومی مردم را ارتقا می‌دهد، بلکه امیدبه زندگی و افق‌های آینده افراد را در زندگی مطمئن می‌سازد. و از سویی با به رسمیت شناختن هویت استان ایلام و طرح دستاوردهای مردم آن، امکان ارتباط بین این استان با دیگر استان‌های کشور و مطرح شدن نام ایلام در فضاهای عمومی سطوح ملی موجب کاهش احساس محرومیت نسبی و تبعیض خواهد شد.

❖ چالش‌های نگرشی و ارزشی

نگرش‌ها و ارزش‌های افراد از جمله شاخص‌هایی است که وضعیت فرهنگی جامعه و رویکردهای آن را نشان می‌دهد. برخی از معضلات مشهود استان ایلام را بطور مستقیم و غیرمستقیم می‌توان در نگرش‌های مردم مشاهده کرد. تلاش شده است که داده‌های این قسمت براساس معناداری در دو بخش استخراج شوند. در ابتدا داده‌هایی مورد توجه قرار گرفته‌اند که میان نظرات مردم استان با وضعیت پاسخگویی کل کشور تفاوت معناداری وجود داشته است و مردم استان چند برابر کشور نسبت به این موارد نظر داشته‌اند (جدول ۱). در مرحله دوم، داده‌هایی مورد توجه قرار گرفته‌اند که

نتایج کل کشور نسبت به استان چندبرابرند (جدول ۲). طبیعی است که براساس این داده‌ها و تحلیل آنها، می‌توان وضعیت و چشم‌انداز مناسبی را در افق سیاستگذاری استان مورد توجه قرار داد.^۱

جدول (۱) اختلاف میان نظر مردم استان ایلام با کل کشور^۲

ردیف	موارد	نسبت شکاف و اختلاف نگرشی و ارزشی میان مردم استان ایلام با کل کشور ^۳
۱	اعمال نظر والدین در زندگی فرزندان پس از ازدواج (۱)	۲/۲۵
۳	رضایتمندی از زندگی (۲)	۲/۴۹
۴	احساس عدالت قضایی (عدم رسیدگی به حق ضایع‌شده از طریق قانونی) (۱)	۱/۶۴
۵	قانون‌گرایی (در جامعه ما می‌توان قانون را نادیده گرفت) (۱)	۱/۹۹
۹	اعتماد به نهادهای سیاستگذار (۲)	۱/۸۹
۱۰	اعتماد به بانک‌ها (۲)	۲
۱۱	اعتماد به صندوق‌های مالی و اعتباری (۲)	۱/۷۶

چنانکه در جدول (۱) آمده است، مردم استان ایلام نسبت به نهادهای سیاستی و اجتماعی اعتمادی قابل دارند، اما به دستگاه قضایی و کسانی که عامل برقراری عدالت هستند، نظر مثبتی ندارند. عدم اعتماد و مقبولیت نهادهای قضایی خود را در این گویه که مردم استان حدود دو برابر بیشتر از کشور معتقدند که می‌توان در جامعه قانون را نادیده گرفت، نشان می‌دهد. بنابراین، اعتماد نهادی مردم به دستگاه‌های دولتی مالی می‌تواند در حل بسیاری از مسائل اقتصادی استان راهگشا باشد.

مردم استان ایلام همچنان احساس بی‌عدالتی اقتصادی را نیز با خود به همراه دارند. آنها معتقدند که بین تلاش و از سویی امکانات و تسهیلات رفاهی رابطه مستقیمی برقرار است، اما از سوی دیگر طبق مصاحبه‌های صورت گرفته، آنها معتقدند امکانی برای تلاش و فعالیت هدفمند در استان وجود ندارد.

جدول (۲) اختلاف میان نظر کل کشور با مردم استان ایلام^۴

ردیف	گویه‌ها	نسبت شکاف و اختلاف نگرشی و ارزشی میان مردم کشور و استان ایلام
۱	احساس عدم عدالت اقتصادی (بیشتر ثروتمندان از طرق غیرقانونی به ثروت رسیده‌اند) (۱)	۱/۵۱
۲	اعتماد به مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱)	۱/۶۵

۱. داده‌های مربوط به جداول این بخش از دو طرح ملی «پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات (۱۳۹۴)» ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، دفتر طرح‌های ملی، زمستان» و «وزارت کشور (۱۳۹۵)» سنجش سرمایه اجتماعی شهر و روستا. دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و مرکز رصد اجتماعی وزارت کشور، خرداد» استخراج شده‌اند و تحلیل‌ها نیز بر مبنای آنها صورت گرفته است.

۲. گویه‌هایی استخراجی از طرح «ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» با عدد (۱) و گویه‌های استخراجی از طرح «سرمایه اجتماعی» با عدد (۲) در جداول مشخص شده‌اند.

۳. داده‌های بسیار دیگری نیز استخراج شدند، اما از آنجا که عدد فاصله کمتر از ۱٫۵۰ بوده و در واقع تفاوت معناداری ندارند، از آوردن آنها در جداول خودداری شده است.

۴. این جدول داده‌هایی را نشان می‌دهد که میانگین کشوری بیش از استان است.

۱/۶۰	اعتماد به دولت (۲)	۳
۱/۷۷	اعتماد به مجلس شورای اسلامی (۲)	۴
۱/۶۷	اعتماد به قوه قضاییه (۲)	۵
۲/۳۳	اعتماد به مدارس (۲)	۶
۱/۹۸	اعتماد به دانشگاه (۲)	۷
۱/۸۷	تجربه و تخصص در یافتن شغل مؤثرتر است (۱)	۸

جدول (۲) حاکی از آن است که مردم استان ایلام حدود ۲ برابر کمتر از مردم کشور به نهادهای دولتی اعم از دولت، مجلس شورای اسلامی و همچنین نهادهای اجتماعی وابسته دولتی چون دانشگاه و مدارس اعتماد داشته و برای حل مسایل‌شان به اینگونه نهادها مراجعه می‌کنند. احساس عدم عدالت قومی، اقتصادی و برابری فرصت‌ها را می‌توان در کنار عدم اعتماد به نهادهای سیاسی و قضایی معنادار یافت. از همین روست که نهادهای دولتی استان نیازمند بررسی وضعیت عملکرد خود هستند؛ چراکه میزان اعتماد به نهادهای دولتی و اجتماعی وابسته به دولت در استان، در وضعیت مناسبی قرار نداشته و نیازمند بازاندیشی در خط‌مشی‌ها و همچنین عملکردهای عینی و رسمی است. از سویی دیگر، به نظر می‌رسد تنظیم نهادهای میانجی از جمله نهادهای مردمی و غیررسمی می‌تواند پلی در راستای حل معضلات استان و همچنین پیوند میان بدنه عمومی با بدنه سیاستی باشد.

راهکارها

- ✓ اتکا به نیروی اثرگذار نهادهایی همچون انجمن‌های صنفی و مردمی و تبدیل آن به قطب حل مسایل خاص همچون بیکاری و طلاق
- ✓ برگزاری دوره‌های هم‌اندیشی جوانان
- ✓ تقویت نیروهای مردمی و انجمن‌های محلی، صنفی و اجتماعی و فرهنگی از طریق ایجاد ضمانت‌های اجرایی- حمایتی مالی و قانونی
- ✓ ارائه برنامه نهادهای دولتی بویژه سیاست‌ها، برنامه و عملکردهای اقتصادی در سطح استان از طریق رسانه‌های استانی

۴- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

گزارشی که از نظر گذشت، روایتی بود بر مسایل و چالش‌های اصلی توسعه در استان ایلام در سه حوزه (۱) اقتصادی، صنعتی و کشاورزی، محیط زیست، آب و کشاورزی، و (۳) اجتماعی و فرهنگی. در هر کدام از این سه حوزه، شاخصه‌ها و معرف‌هایی دال بر مسئله‌مندبودن برخی حوزه‌ها و در نتیجه وضعیت توسعه‌نیافتگی استان در این حوزه‌ها معرفی و تبیین شدند و راهکارهایی مشخص برای هر کدام ارائه شدند.

در همین زمینه، مسایل اصلی در حوزه اقتصادی، صنعتی و کشاورزی که استان با آن درگیر است، در چهار بخش کلی مطرح شده است. بهره‌وری پایین بخش کشاورزی، چالش‌ها و مشکلات راه‌اندازی منطقه ویژه، عدم استفاده از پتانسیل اربعین در گردشگری مذهبی، و مشکلات تعاونی‌های مرزنشینی، مسایل اساسی استان در این حوزه به شمار می‌روند.

در حوزه محیط زیست، آب و کشاورزی، با وجود اینکه ۵,۴٪ از مساحت جنگل‌های کشور در استان ایلام واقع شده و این استان از وضعیت بارندگی به نسبت خوبی برخوردار است، اما در سال‌های اخیر به مشکلات فراوانی در زمینه آب و محیط زیست دچار است. در چند سال گذشته پدیده گردوغبار و وقوع سیلاب، خسارت زیادی را به بخش‌های مختلف تولیدی و ساکنان استان وارد آورده و گستره وسیعی از جنگل‌های استان تخریب و حجم وسیعی از خاک فرسایش یافته است. تغییر اقلیم (افزایش دما و تغییرات توزیع مکانی و زمانی بارش)، در کنار بهره‌برداری بی‌رویه از منابع آب زیرزمینی، نگرانی‌هایی را در این زمینه بوجود آورده است. همچنین، نابسامانی‌ها در فرایند مدیریت پسماند، به روند تخریب طبیعت سرعت بخشیده است.

در حوزه اجتماعی و فرهنگی، استان ایلام دارای وضعیت بحرانی و یا خاصی نیست، اما توجه به برخی شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی حائز اهمیت است. وضعیت خودکشی در استان ایلام پس از سال‌های جنگ تحمیلی به عنوان یکی از معضلات اساسی استان مطرح بوده است. شیوه و ابزار خودکشی در این استان از جمله مسائل بحث‌برانگیز و پُر حاشیه عنوان می‌شود؛ چراکه خودسوزی بیش از آنکه روشی برای خودکشی صرف باشد، روشی است برای نشان دادن اعتراض به وضعیت عمومی و اجتماعی جامعه. از سوی دیگر، در سال‌های اخیر با بازترشدن فضای اجتماعی و امکان زندگی خودانتخابی‌تر بخصوص برای زنان، شاهد روند کاهشی نرخ خودکشی در استان هستیم.

البته مسئله خودکشی تنها یک مسئله استانی نبوده، بلکه مسئله‌ای است منطقه‌ای که متأسفانه غرب کشور را با خود درگیر کرده است؛ چنانکه الگوی نرخ بالای خودکشی در استان ایلام، کردستان، کرمانشاه و خوزستان قابل مشاهده است. از همین رو، توجه به دو وجه فرهنگی و اجتماعی در اینجا ضروری است. در وجه فرهنگی، آگاهی‌بخشی به دختران و پسران جوان برای حل مسایل، و از آن مهمتر در وجه اجتماعی، بازکردن متناسب فضای اجتماعی استان برای رشد و عرضه شدن جوانان در محیط‌های اجتماعی و کم‌کردن بار تقدیرگرایی بجای روح اجبارگرایی، می‌تواند بسیار راهگشا باشد. جامعه‌ای که صدای سنت‌های کژکارکردی آن بیش از قواعد و اصول مورد نیاز برای زیست اجتماعی امروز است مردم را به دو سو سوق خواهد داد. از یک سو انزوا، در خود فرورفتن و خودتخریبی که این مسئله را در نرخ بالای خودکشی می‌توان مشاهده کرد، و از سوی طغیان و سرکشی‌های خشونت‌آمیز که آن را نیز در نرخ بالای نزاع و درگیری‌های استان و همچنین وضعیت خاص تعداد مقتولین و قاتلان بالا در استان مشاهده می‌کنیم.

ضمن اینکه عدم دسترسی‌های مطلوب و متناسب فرهنگی و هنری، خلق‌وخو و فرهنگ قبیله‌ای و سنتی و ناسازگاری آن با موقعیت و شرایط امروزین جامعه ایران و استان ایلام موجب بروز تضادها و تنش‌های گسترده‌ای شده است؛ چنانکه ردپای این وضعیت را باید در نرخ بالای نزاع‌های خیابانی و همچنین تعداد مقتولین و قاتلان جستجو کرد.

علاوه بر این، وضعیت خاص جغرافیایی و همچنین سیاسی استان همانند بسیاری از استان‌های همسایه، موجب بیکاری گسترده و بالاتر از نرخ کشوری در استان شده است که رصد وضعیت تحصیلکردگان بیکار نیز می‌تواند مورد توجه برای استان قلمداد شود. از سویی، با توجه به بررسی وضعیت ارزشی و نگرشی مردم ایلام و مقایسه آن با وضعیت کل کشور، به نظر می‌رسد نهادهای دولتی در استان، نهادهای امین مردم نبوده و در جهت رفع نیازهای خاص استان و حل مسایل و مشکلات اقدام چشمگیر و رضایت‌بخشی صورت نداده‌اند. این در حالی است که اتکا به نیروی اثرگذار نهادهایی همچون انجمن‌های صنفی و مردمی و تبدیل آن به قطب حل مسایل خاص همچون بیکاری و طلاق و نیز برگزاری دوره‌های هم‌اندیشی جوانان، می‌تواند راهگشای حل برخی از مسایل مرتبط در استان باشد.